

ÜHEST «KALEVIPOJA» KOHTA KÄIVAST KIRJAVAHETUSEST

P. Ariste

Soome-ugri keelte kateeder

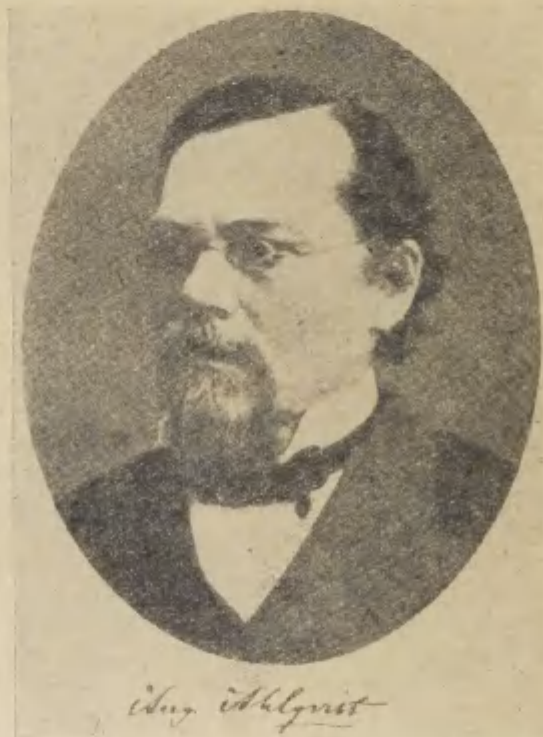
Eesti NSV Teaduste Akadeemia F. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis leidub Opetatud Eesti Seltsi arhiivimaterjalide hulgas koguke rootsikeelseid kirju kahelt soomlaselt, nimelt keeleuurijalt ning luuletajalt A. E. Ahlqvistilt ja kultuuritegelaselt P. Tikkanenilt, mis heidavad mitmes suhtes valgust «Kalevi-
poja» avaldamise üritustele Soomes.

August Engelbrekt Ahlqvist (1826—1889) oli pärit Kuopiost. 1844. aastal astus ta Helsingi ülikooli, kus õppis muu seas soome-ugri keeli. Juba üliõpilasena hakkas ta aktiivselt soome kultuurielust osa võtma, olles innukas soome keele õiguste eest võitleja. Magistriks sai A. E. Ahlqvist 1853. ja doktoriks 1859. aastal. 1863. aastal valiti ta Helsingi ülikooli soome keele ja kirjanduse professoriks. Ta on teinud ulatuslikke uurimisretki vadjalaste, vepslaste, mordvalaste, maride, manside ja hantide juurde. Ka eestlaste aladel on ta olnud. Eestis oli Ahlqvist pikemat aega 1854. aastal. Tartus viibides tekkisid tal tihedad suhted just Opetatud Eesti Seltsi ringkondadega. Opetatud Eesti Seltsis pidas Ahlqvist ettekandegi vadjalaste kohta 3. novembril, milles ta muide üsna õigesti kirjeldas eesti ja vadjja keele omavahelisi suhteid.¹ Seltsi raamatukogu ja muude Tartus hangitud andmete põhjal kirjutas Ahlqvist oma aja kohta tähelepandava ülevaate eesti kirjandusest «Wiron nykyisemmästä kirjallisuudesta» (Suomi 1855, Helsinki 1956). Eriti oluliseks kujunesid Ahlqvisti suhted Opetatud Eesti Seltsi tegelastega ning muudegi eesti haritlastega, mis mõjusid kaasa, et see soomlane oli hiljemgi aina innukas eesti keele ja kultuuri tutvustaja Soomes.² Ahlqvisti ja Fr. R. Kreutzwaldi vahel oli sõbralik vahekord. 1869. aastal Hel-

¹ Opetatud Eesti Selts 1838—1938. Lühike tegevus-ülevaade, Tartu 1938, lk. 21.

² A. J. Sarlin, August Engelbrekt Ahlqvist, Helsinki 1924; I. Kohtamäki, Ankara puutarhuri, Helsinki 1959.

singis ilmunud lugemikus «Suomalainen murteiskirja» avaldas Ahlqvist Kreutzwaldi laule. Tema kaasabil ilmusid Soome Kirjanduse Seltsi (= Suomalainen Kirjallisuuden Seura) kulul 1866. aastal «Eesti rahva ennemuistsed jutud». Ahlqvist oli Soomes «Kalevipoja» levitajaks. Oma eesti keele loenguil kasutas ta eepost lugemismaterjaliks koos «Reinuvader Rebasega». Ahlqvist aitas selleks tõhusalt kaasa, et «Kalevipoja» rahvapärimuste ilmumine sai Soomes teoks. Ahlqvisti vend oli muide faktoriks Kuopios

Aschani trükikojas, kus trükiti «Kalevipoja» 1862. aasta eesti-keelne väljaanne.³ Ahlqvist hakkas «Kalevipojale» ilmumise võimalusi otsima varsti pärast seda, kui ta oli Tartust Ingerimaa kaudu Soome tagasi jõudnud. Õpetatud Eesti Seltsi sekretäriilt Chr. E. Sachssendahlilt oli Ahlqvist kuulnud, kuidas Tartu tsensor C. Mickwitz tegevat takistusi eepose ilmumisele sel kujul, nagu seda tahtis Fr. R. Kreutzwald. Ahlqvist kavatses Soomes trükkijat leida, sest Soomes poleks takistavad tsensuuriolud arvesse tulnud. Helsingis leidiski Ahlqvist mõttekaaslase oma heas sõbras

³ Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, Tallinn 1953, lk. 52, 101, 127 jj., 159; IV, Tallinn 1959, lk. 246 jj., 341 jj., 367 jj.

P. Tikkanenis, kes nõustus eepost oma trükikojas trükkima Opetatud Eesti Seltsi kulul.

Paavo (Paul) Tikkanen (1823—1873), savolane nagu Ahlqvist, sai Helsingi ülikooli magistriks 1847. ja doktoriks 1860. aastal. Ajakirjaniku ja kirjastustegelasena oli temagi oma aja innukamaid soomluse harrastajaid võitluses rootsi hegemoonia vastu. Ta asutas ajalehe «Suometar» ning oli selle toimetaja. Tikkaneni huvitasid Eesti olud. Juba 1848. aastal oli ta kirjutanud

Paavo Tikkanen.

tähelepandava ülevaate Eesti koolioludest «Pitäjänkoulu Lajussissa Lihwinmaalla». 1848. aastal rentis Tikkanen koos Herman Kellgreniga Soome Kirjanduse Seltsi (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) trükikoja. Samal aastal hakkas ta raamatukaupmeheks ning kirjastajaks. Kirjastustegelasena oli Tikkanenil huvi ning võimalusi «Kalevipoega» kirjastada või trükkida. Selleks saadi ka Fr. R. Kreutzwaldi nõusolek. Opetatud Eesti Selts tahtis siiski ise jääda kirjastajaks, nõnda et Tikkanen oleks olnud üksnes trükkija. «Kalevipoja» käsikirja lõplik viimistlemine viibis. Krimmi

sõja ajal sattus aga Tikkanen majanduslikkudesse raskustesse. Et «Kalevipoja» esiktrükk jäi Soomes siiski ilmumata, sõltus peamiselt just sellest, et Tikkanen müüs 1865. aastal ära oma raamatukaupluse ja järgmisel aastal ka trükikoja.⁴

Ahlqvisti ja Tikkaneni rootsikeelne kirjavahetus Õpetatud Eesti Seltsiga koosneb 9-st Ahlqvisti ja 2-st Tikkaneni kirjast. Seitse esimest Ahlqvisti kirja on Seltsi käsikirjade kogus *sub signo* MA 170:33. Kaheksas kiri on «Sissetulnud kirjade» II köites (1849—1859), leht 410—411. Üheksas kiri on Seltsi 1860. aasta «Kirjavahetuses», leht 105 jj-d. Mõlemad Tikkaneni kirjad on koos Ahlqvisti esimese seitsme kirjaga MA 170:33.

Ahlqvisti ja Tikkaneni rootsikeelne kirjavahetus on sisurikas. Peale otseselt «Kalevipoja» kohta käivate küsimuste leidub neis huvitavaid üksikasju Soome poliitilisest olukorrast aastail 1853—1856. Neis kirjades on väärtuslikke andmeid ka Soome tsensuurioludest, Helsingi ülikooli ja Vene Teaduste Akadeemia tegevusest ning mitmest tolle aja avalikust tegelasest. Olulisi andmeid on ka Ahlqvisti uurimisreisidest.

Peale viimase Ahlqvisti kirja (nr. 9) on kõik rootsikeelsed kirjad adresseeritud Õpetatud Eesti Seltsi sekretärile Christian Emil Sachssendahlile (1814—1856), kes oskas rootsi keelt. Sachssendahl oli pärit Võrust. 1835.—1841. aastani õppis ta Tartu ülikoolis arstiteadust. 1843. aastast oli ta Tartus arstiks. Soomes olles oli ta omandanud rootsi keele. Õpetatud Eesti Seltsi sekretäriks oli Sachssendahl 1843—1856. 1846. aastal valiti ta Soome Kirjanduse Seltsi kirjavahetajaks liikmeks. Ta oli Õpetatud Eesti Seltsis oluline kultuurimõjude ja kirjanduse vahendaja Eesti ja Soome vahel, milleks andis eeldusi rootsi keele oskus. Sachssendahli surmaga kaob eesti vanimal teaduslikul seltsil mõneks ajaks otsene keeleline side Skandinaaviamaadega. Vana traditsiooni põhjal kirjutab Ahlqvist oma viimase rootsikeelse kirja pärast Sachssendahli surma Õpetatud Eesti Seltsi esimehele T. Beisele, kuid õigesti aimates, et Seltsis ei ole enam rootsi keele oskajat, lisab ta rootsi tekstile saksakeelse kokkuvõtte. Hilisemad Ahlqvisti poolt Õpetatud Eesti Seltsile adresseeritud kirjad on saksakeelsed (Kirjavahetus 1876, nr. 2, nr. 22 ja Kirjavahetus 1886, nr. 50). Sachssendahlist olgu siinkohal veel seda öeldud, et ta oli õige innukas «Kalevipoja» avaldamise asjade ajaja.

Kõnesolevad rootsikeelsed kirjad tuuakse algupärandis ning eestikeelses tõlkes. Kirjade lõppu on lisatud kommenteerivaid seletusi. Rootsikeelne tekst on antud edasi omaaegses kirjaviisis. Selles pole tehtud parandusi.

Chr. E. Sachssendahli saksakeelsed kirjad A. Ahlqvistile leiduvad Helsingis Soome Kirjanduse Seltsis. Neid on refereerinud S. Haltsonen artiklis ««Kalevipoeg» ja Ahlqvist» (Kalevalaseuran

⁴ Vt. muide ka Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, Tallinn 1956, lk. 373 jj.; A. Annist, Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoeg» II, Tartu 1936, lk. 160 jj-d.

Vuoskirja 42, Helsinki 1962, lk. 134) jj.). Neis kirjades päritakse, kas Soomes poleks võimalik «Kalevipoega» trükkida ning mis tingimustel toimuks trükkimine. S. Haltsonen on maininud ka A. Ahlqvisti kirju Chr. E. Sachssendahlile. Samade kirjade olemasolu mainib S. Haltsonen ka oma eestikeelses kirjutises ««Kalevipoeg» ja Ahlqvist (Keel ja Kirjandus, 1962, nr. 8, lk. 464).

S:t Petersburg den 10/22 Dec. 1854.
Högtärade Vän!

Med hjertligaste tacksägelse för den vänskap och välvilja, hvarmed Herr Doktorn förljufvade min vistelse i Dorpat¹, tager jag mig friheten att med denna dags tungpost till Estniska Lärda Sällskapet öfersända några från Finland mig tillhandakomne böcker. De äro till antalet 18, och utgöras af vår bättre litteratur i sednare tider. Svårigheten att från Finland få böcker öfver ryska gränsen har gjort, att Tikkanen denna gång icke kunnat skicka mera, ty eljest mera hade kunnat skickas, då vår finska litteratur lyckligtvis i sednare tider riktats med flera goda arbeten. Dock efter några månader torde jag äfven sjelf vara i tillfälle att från Finland komplettera Edra finska samlingar. Denna underrättelse torde förvåna Herr Doktorn, och med smärta måste jag under-

rätta Herr Doktorn derom, att mina förhoppningar om understöd ur Finska statsmedel för min tilltänkta resa till Novgorod och Tver² endast högst ofullständigt realiserats. Den stora orientalistiska frågan³ har nemligen uppslukat alla våra penningar, och hvad den lemnat öfrigt, har den lilla orientalistiska frågan förtärt. Kellgrens⁴ olycklige kompetitor hörde till en akademisk familj (Lagus), en familj, som har många både manliga och qvinliga skrikhalsar och pratmakare. I dessa föränderliga tider var det således dubbelt farligt, att göra denna liga till missnöjde; därför gaf man Lagus⁵ «Genugthuung» i en professors-titel och ett penninge anslag ur vårt Universitets Kanslers-medel, hvilka medel redan voro starkt medtagna genom det anslag, den officiöse redaktören af Helsingfors Tidningar, Topelius⁶, erhåller ur desamma. För mig återstod således blott den lumpna summan af 150 rub. sr, hvilka man nyligen anslagit till min resa. Hvad jag skall företaga med dessa penningar, vete vår Herre! Tikkanen erbjuder väl af egna medel ännu 150 rub., och lofvar skaffa mera, men jag har nästan fullständigt afgjort, att, efter några veckors vistelse här och ett par månaders stökande i Woternas språk, resa hem till Finland, och möjligen i nästa sommar eller höst söka fortsätta mina resor bland de Finska stammarna.

De finska tidningarna (neml. Litteraturbladet och Morgonbladet)⁷ hafva med fågnad reproducerat allt, hvad signaturen W. Sch. i Magazin für die Litteratur des Auslands publicerat om finska litterära förhållanden. De hafva dock falskt uppgifvit denna signatur för professor Schott i Berlin, ty det är ju rätteligen vår goda vän Schultz⁸, eller huru? Jag skall bringa detta till våra tidnings-redaktörers kännedom. — Santo's uppsatts⁹ om Kalevipoeg i «Verhandlingungen» är öfversatt i Litteraturbladet, och man väntar i Finland detta arbete¹⁰ med spänd uppmärksamhet.

«Suomi» för år 1854 är redan i det närmaste färdig tryckt, så att min uppsatts om Estniska litteraturen hinner först till årgången 1855¹¹.

Om den omnämnda signaturen W. Sch. icke skulle vara Schultz, så anhåller jag att Herr Doktorn ville godhetsfullt derom underrätta mig; hvaremot jag fortfar att anse min förmodan derom riktig, så länge ingen rättelse från Herr Doktorn kommer. Saken är vigtig därför, att jag skulle vilja göra en så varm vän till Finnarne, som Schultz är, bekant i Finland. Min adress är i några veckors tid denna stad och: Въ домѣ финской церкви у Пастора Сирена.¹²

Jemte hjertliga helsningar till alla bekanta i Dorpat, framförallt den hedersmannen Schultz, förblir jag Herr Doktors
trogne vän o. tjenare
Aug. Ahlqvist

Kõrgesti austatud Sõber!

Südamlikema tänuga sõpruse ja heatahtlikkuse eest, millega Teie, Härra Doktor, tegite meelepäraseks minu viibimise Tartus¹, võtan enesele vabaduse tänase raskepostiga Õpetatud Eesti Seltsile edasi saata mõningad Soomest minu kätte tulnud raamatud. Neid on arvult 18, ja nad koosnevad meie viimase aja paremast kirjandusest. Raskus Soomest raamatuid üle Vene piiri saada on põhjustanud, et Tikkanen ei saanud seekord enam saata. Kuigi üldse oleks võinud enam saata, sest meie soome kirjandus on viimasel ajal õnnelikult rikastunud mitme hea tööga. Siiski peaks mul endal mõne kuu pärast olema võimalus Soomest täiendada Teie soome kogusid. See teade peaks teid, Härra Doktor, imestama panema, ja valuga pean Teile, Härra Doktor, sellest teatama, et minu lootused saada toetust Soome riigisummadest oma kavatsetud reisiks Novgorodi ja Tveri² täitusid äärmiselt puudulikult. Suur idaküsimus³ on nimelt ära neelanud kogu meie raha, ja mis ta on jätnud järele, on väike idaküsimus ära kulutanud. Kellgreni⁴ õnnetu kaaskandidaat kuulus akadeemilisse perre (Lagus)⁵, perre, kel on niihästi mees- kui ka naissoost kisakõrisid ja lobasuid. Nüüdsel muutlikul ajal oli nõnda siis kahekordselt hädadohtlik pahandada seda liigat; sellepärast anti Lagusele «hüvitus» professoritiitlina ja rahalise toetusena meie ülikooli kantslerisummadest, missugused summad olid juba tugevasti ära kulutatud selle toetusega, mida sealt saab «Helsingfors Tidningar'i» ametlik toimetaja Topelius⁶. Mulle jäi nõnda siis üle vaid 150 hõberubla suurune närune summa, mis äsja määrati minu reisiks. Mis pean ette võtma selle rahaga, teadku Issand Jumal! Tikkanen pakub küll oma summadest veel 150 rubla, ja lubab muretseda enam, aga ma olen peaaegu täiesti otsustanud pärast mõnenädalast siinviibimist ja paari kuulist tuhnimist vadja keele kallal sõita koju Soome ja võimalikult tuleval suvel või sügisel katsuda jätkata reise soome hõimude hulgas.

Soome ajalehed (nim. «Litteraturbladet» ja «Morgonbladet»⁷) on rõõmuga ära trükinud kõik, mida varjunimi W. Sch. on avaldanud ajakirjas *Magazin für die Litteratur des Auslands* soome kirjandussuhete kohta. Nad on siiski valesti teatanud, et see varjunimi on professor Schotti oma Berliinist, kuna see on ju õigupoolest meie hea sõber Schultz⁸, või kuidas? Ma teen seda meie ajalehetoimetajatele teatavaks. — Santo kirjutis⁹ Kalevi pojast «Verhandlungen'is» on tõlgitud «Litteraturbladet'is», ja Soomes oodatakse seda tööd¹⁰ põneva tähelepanuga.

«Suomi» 1854. aastaks on juba peaaegu valmis trükitud, nõnda et minu kirjutis eesti kirjandusest jõuab alles 1855. aastakäiku.¹¹

Kui mainitud varjunimi W. Sch. ei peaks olema Schultz, siis

palun, et Teie, Härra Doktor, sellest mulle lahkesti teataksite; muidu pean oma arvamist selle kohta jätkuvalt õigeaks, kuni Teie poolt, Härra Doktor, ei tule mingit õiendust. Asi on sellepärast tähtis, et ma tahaksin nõnda sooja soomlaste sõpra, nagu on Schultz, teha Soomes tuttavaks. Minu aadress on mõne nädala jooksul see linn ja soome kiriku majas pastor Siréni juures.¹²

Südamlike tervitustega kõigile tuttavatele Tartus, kõigepealt aumees Schultzile, jään Härra Doktor

ustavaks sõbraks ja teenriks
Aug. Ahlqvist.

¹ A. Ahlqvisti viibimine Õpetatud Eesti Seltsis oli suurema tähtsusega kui noore teadusemehe harilik külaskäik. Kuidas Ahlqvisti Seltsis vastu võeti, sellest on ajakirjas «Inland» (1854, 18. X, nr. 42) avaldatud Õpetatud Eesti Seltsi 6. oktoobril 1854 peetud koosoleku kirjelduses muuseumis öeldud: «Der derz. Präsident führte den von der finnisch-literarischen Gesellschaft in Helsingfors zu sprachlichen Untersuchungen und Studien ausgesendeten Hrn. Cand. phil. Ahlqvist als Gast ein und nahm dabei Gelegenheit in einem längeren freien Vortrage auseinanderzusetzen, wie erfreulich es sei, dass man in Finland der estnischen Sprachforschung eine so grosse Aufmerksamkeit zuwende, wobei zugleich die Ursachen dargelegt wurden, warum wir selbst mit diesen sprachlichen Studien hinter den Anstrengungen der Finländer zurückgeblieben, und je mehr wir die Vorliebe unserer nördlichen Nachbarn für Lieder und Sagen ihres Volkes bewundern, desto mehr müssen wir es bedauern, dass unser Estenvolk gar keine Sprossen treibt, die, gleich den Finnen, auf Lieder und Sagenjagden ausgingen, und die Ausbeute würde nicht gering sein.» Järgmisel Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul 3. novembril oli Ahlqvist oma ettekandega veelgi suurema tähelepanu keskuseks. «Hr. Cand. Ahlqvist aus Helsingfors verlas einen interessanten Aufsatz über die im St. Petersburger Gouvernement wohnenden Woten (Watjalaiset), welchen Volksstamm der Verfasser seiner gewonnenen Resultaten zufolge nicht für Finnen, sondern für Esten hält, und unterstützte durch eine bedeutende Anzahl Wörter und grammatikalischer Formen seine Annahme» (Inland 1854, 15. XI, nr. 46). Selles Ahlqvist eksis, nagu oleks vadja keel eesti keele üks murdeid, kuid ta oli õigesti aru saanud, et vadja keel on eesti keelele lähemal kui soome keelele. Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis on säilinud Ahlqvisti poolt peetud ettekande mustandkäsikiri *sub signo* MA 172:8, mida peavad arvestama kõik vadja keelega tegelevad uurijad. Vt. ka S. H a l t s o n e n, August Ahlqvistin Vatjan ja Viron matkat v. 1854—55. «Virittäjä» 1961, lk. 62 jj-d.

² Novgorodi ja Tveriga mõtleb Ahlqvist sealseid karjalaste alasid. Ahlqvist oli tollal elav huvi nende karjalaste keele vastu.

³ «Den stora orientalska frågan» (= suur idaküsimus) eest on kirjas kustutatud sõna «Kriget» (= sõda). Kirja saatja näikse olevat arvanud, et sõja mainimine võiks ehk äratada kahtlustusi ametivõimudes, kui kiri peaks sattuma nende kätte. Hiljemgi on näha, et poliitilistest küsimustest kõneldakse vahel üsnagi kaudselt. — Suure idaküsimusega on mõeldud Krimmi sõda (1853—1855), mis otseselt puudutas Soometki. Selles sõjas olid Türgi liitlasteks Prantsusmaa, Inglismaa ja Sardiinia. Inglise laevastik blokeeris Soome randu.

⁴ Abraham Herman August Kellgren (1822—1856), soome keeleuurija, sai Helsingis filosoofiakandidaadiks 1844, doktoriks 1850, dotsendiks Helsingi ülikoolis 1849 ja sealsamas idamaa keelte professoriks 1854. Väikse idaküsimusega on mõeldud idamaa keelte professori koha täitmist või 5. punktis mainitud õpetlase retki. — Siinkohal olgu üldiselt öeldud, et kui ei ole lähemalt mainitud viiteallikat, on andmed Soome tegelaste kohta teostest: «Kansallinen Elämäkerrasto», Helsingi-Porvoo 1927—1934; T. C a r p e l a n, Finsk Biografisk Handbok, Helsingfors 1903; «Iso Tietosanakirja», Helsingi 1931—1939.

⁵ Ulatuslikust Laguste teadlasperekonlast on siinkohal kõnet arvatavasti Jakob Johan Wilhelm Lagusest (1821—1909), soome klassikalisest filoloogist ning orientalistist, kes 1850. aastast alates oli üle kolme aasta olnud uurimisretkedel Lõuna-Venemaal ja Kreekas. 1857. aastal sai ta idamaa keelte professoriks ja 1866. aastal kreeka kirjanduse professoriks Helsingi ülikoolis.

⁶ Soome tuntud kirjanik Zacharias (Sakari) Topelius (1818—1898) oli «Helsingfors Tidningar'i» toimetaja 1840—1860.

⁷ «Litteraturbladet för allmän medborgerlig bildning» ilmus 1847—1863 kuukirjana. Ajakirja sisu oli kirjanduslik ja ühiskondlik-poliitiline. Tema asutajaks oli J. V. Snellman, kes oli ka peatoimetajaks, välja arvatud aastad 1850—1854. Nõid aastail oli peatoimetajaks S. G. Elmgren, üks esimesi «Kalevipoja» tutvustajaid Soomes. «Morgonbladet» ilmus aastail 1845—1855.

⁸ Tartu arst Woldemar Schultz (1822—1874) oli Opetatud Eesti Seltsi sekretäriks 1856—1858. Ta oli ajakirja «Inland» toimetajaks 1854—1857. — Ahlqvist on ilmselt eksinud arvates, et soome kirjanduse tutvustajaks Saksamaal on olnud W. Schultz. Asjaomaste artiklite autor oli Berliini ülikooli idamaa keelte professor Wilhelm Schott (1807—1889). Ajakirjas «Magazin für die Literatur des Auslandes» on ta avaldanud soome kirjandust ning rahvaluulet tutvustavaid kirjutisi. Ta oli üldse innukas Soome ja Eesti kultuurielu tutvustaja. Tema sulest on mainitud ajakirjas muide ilmunud «Über die finnische Sage von Kullervo» (1857) ja «Über finnische und estnische Heldensagen» (1866). «Kalevipojast» on ta avaldanud mitu tähelepandavat kirjutist (Magazin für die Literatur des Auslandes 1857, lk. 457—458 ja 462—463; 1858, lk. 503—506; Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland XIX 2, Berlin 1860, lk. 346—363; Philologische und historische Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1862, Berlin 1863, lk. 411—487).

⁹ Gustav Moritz Santo (1802—1856) oli pärit saksastunud itaalia perekonnast. Tartus töötas ta ajalooõpetajana. Opetatud Eesti Seltsi esimeheks oli ta 1853—1856. Ta oli huvitatud «Kalevipoja» käsikirja valmimisest. Opetatud Eesti Seltsi esimehena püüdis ta kõigiti kaasa aidata, et eepos ilmuks trükiski. Tema poolt on muuseumis ilmunud «Kalevipoega» eelnevalt tutvustav kirjutis «Ankündigung der baldigen Erscheinung des Kalewi-Poeg, eines estnischen Nationalepos, nebst einigen Bemerkungen über die estnische Volkspoesie» (Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft III 1, Tartu 1854), mille «Litteraturbladet'is» ilmunud tõlget mainib Ahlqvist.

¹⁰ «Selle tööga» (detta arbete) on mõeldud Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoega».

¹¹ «Suomi» 1855, lk. 1—100 ongi Ahlqvisti poolt ilmunud pikem ülevaade eesti kirjandusest «Wiron nykyisemmästä kirjallisuudesta». See töö oli oma aja kohta väga tähelepandav. Selle esimeses peatükis antakse kokkuvõtlik ülevaade eestlaste ajaloost ja kultuurilises arengisest, vanimast kirjandusest ning kahe kirjakeele tekkimisest. Kahe kirjakeele olemasolu mõistab Ahlqvist õigusega hukka, nagu ta seda muide teeb ka 13. (25.) veebr. 1855 E. Sachssendahlile saadetud kirjas. Eesti kirjanduse ülevaate teises peatükis käsitletakse J. H. Rosenpläneri ja tema «Beiträge'de» ümber koondunud kirjameeste ringi. Kolmas peatükk on pühendatud O. W. Masingule ja neljas krahv P. Manteuffelile. Viies ning viimane peatükk on Opetatud Eesti Seltsi tegevusest. Lk. 82 jj. ütleb Ahlqvist arvustavalt, et Opetatud Eesti Selts tegeleb liiga palju vanade rahade kogumise ning ajalooaga. Tema arvates peaks Seltsi õigem ülesanne olema tegelemine eesti keelega ja selle minevikuga. Selts hoolitsevat õige vähe eesti kirjakeele arendamise ning õiguste eest. Need arvustavad märkused olid õigustatud. Võrdluseks oli Ahlqvistil liiatigi Soome Kirjanduse Selts, millel oli suuri teeneid soome kirjakeele arendamise alal. Üldiselt suhtus aga Ahlqvist väga tunnustavalt Opetatud Eesti Seltsi tegevusse. Eriliselt mainib ta seltsi juurde koondunud Friedrich Robert Faehlmanni, Fr. R. Kreutzwaldi, tolle aja tähtsamaid eesti teadusemehi ja eestluse kujusid. Kogu Ahlqvisti tööd iseloomustab soe arusaamine eesti oludest.

¹² Carl Sirén oli tollal Peterburis soomlaste Maarja kiriku pastor ning soome koolikirjanduse soetamise majanduslik toetaja.

S:t Petersburg den
29 Dec. 1854
10 Jan. 1955.

Högtärade Vän!

Jemte det jag tackar hjertligen för brefvet af den 13. Dec, får jag nu, då det gamla året äfven här är snart slut, önska Herr Doktorn lycka och trefnad för det instundande nya.

Sedan mitt sednaste bref hafva mina reseplaner något förbättrat sig. Tikkanen tillägger till mitt reseunderstöd af egna medel 150 rub. sr, och man gifver mig hopp, att äfven ur allmänna medel framledes bekomma ytterligare medel för min resa. Jag begifver mig således redan i dag till Woterna, och sedermera efter två eller tre månader till Novgorod och Tver. Sedan jag sammanskrifvit någon större filologisk afhandling om någon af dessa dialekter, har jag hopp att blifva använd i härvarande Vetenskaps-Akademi's tjänst, åtminstone har Schiefner¹, som är helt försonligt stämd emot mig, lofvat arbeta för mig, och den gamle Sjögren² har heller ingenting emot mig. Närmast ligger det i Akademiens plan, att låta undersöka Wogulernas språk, och härtill vill man helst använda en Finne, emedan detta språk, om också ganska aflägsset, dock har någon förvandtskap med Finskan. Men denna resa ligger naturligtvis ännu i det vida, och till dess värdiga företagande fordras en åratals lång förberedelse. Imellertid fröjdar jag mig öfver, att kunna utföra min plan, hvad de Novgorodske och Tverske Finnarne³ beträffar. För resten låter jag Gud sörja.

Audaces

Fortunes fortuna juvat.

Ahrens «Danksagung»⁴, som jag läste hos J. Schiefner roade mig mycket. Med blotta försäkringar nedslår man dock icke ens en så svag motståndare som mig, äfven om man är en sådan Brambarbas, som Ahrens. Imellertid måste jag känna mig stolt öfver, att hafva fått äran att bryta en lans med en så gammal och fruktansvärd kämpe som han är, och jag hoppas ännu få tillfälle att mötas med honom på samma fält. Att hos mig ej finnes någon fiendskap till honom, synes äfven deraf, att jag föreslagit honom jemte Kreutzwald till heders-ledamöter i Finska L. Sällskapet⁵ i Hfors. Det förvånar mig blott, att Tikkanen så länge vårdslösat denna sak.

Om Finlands Höjdkarta⁶ har jag skrifvit såväl till Hfors som till Reval, och jag hoppas, att den snart skall komma fram till Dorpat, i fall den ej, såsom Herr Doktorn förmodar, gått förlorad i Finska vikens böljor.

Från Finland höres, efter den nye General-Guvernörens ditkomst, om ingenting annat än krigsrustningar. Landet skall besättas med 100 tusen man ryska trupper, af hvilka i och kring

Hfors komma att stå 60 tusen, ty denna stad förvandlas till ett enda stort, befäst stad läger.

I fall Herr Doktorn vill skriva mig till, hvilket vore mig mycket kärt, är min adress i 1½ månads tid: Ямбургъ, Котли, у Пастора Грудстрёма⁷. — Hjertliga helsningar till Schultz och Ahlvik⁸ från Herr Doktors vän o. tjenare Aug. Ahlqvist.

P. S. Brevet från Reval, hvarpå Herr Doktorn synes hafva ändrat adressen, har kommit mig till handa. Det var från min vän Svenska pastorn Aspelund⁹.

2.

Peterburg
29. dets. 1854
10. jaan. 1855

Kõrgesti austatud Sõber!

Koos sellega, et tänan südamest kirja eest 13. detsembrist, tohin ma nüüd, kus vana aasta on varsti lõppenud siingi, soovida Teile, Härra Doktor, õnne ja head käekäiku uueks algavaks aastaks.

Peale mu viimast kirja on minu matkakavatsused veidi paranenud. Tikkanen lisab minu reisitoetusele oma summast 150 hõberubla, ja mulle antakse lootust, et ka üldistest summadest saan tulevikus oma reisiks lisasummasid. Nõnda siis lähen juba täna vadjalaste juurde, ja hiljemalt kahe või kolme kuu pärast Novgorodi ja Tveri. Pärast seda, kui ma olen valmis kirjutanud mõne suurema filoloogilise käsitluse mõnest neist murdeist, on mul lootust, et mind kasutatakse sinise Teaduste Akadeemia teenistuses, vähemalt on Schiefner¹, kes on minu suhtes täiesti leplikult häälestatud, lubanud töötada minu kasuks, ja ka vanal Sjögrenil² ei ole samuti midagi minu vastu. Akadeemia kõige lähemas kavas on lasta uurida vogulite (manside) keelt, ja selleks tahetakse meelsaimini kasutada soomlast, sest sel keelel, ehk küll üsna kaugel, on ometi sugulust soome keelega. Aga see reis on muidugi veel mägede taga, ja selle korralikuks ettevõtmiseks on nõutav aastatepikkune ettevalmistus. Siiski olen selle üle rõõmus, et võin oma kava teostada Novgorodi ja Tveri soomlaste³ suhtes. Muu jätan Jumala hoolde.

Audaces

Fortunes fortuna juvat.

Ahrens'i «Tänu»,⁴ mida ma lugesin J. Schiefneri juures, pakkus mulle palju lõbu. Paljaste kinnitustega ei lööda ometi maha isegi niisugust nõrka vastast nagu mind, isegi mitte siis, kui ollakse niisugune Bramarbas, nagu Ahrens. Ent pean olema sellepärast uhke, et mul on olnud au murda oda niisuguse vana ja hirmuäratava sõjamehega, nagu tema on, ja ma loodan veel leidvat võimalust teda kohata samal tandril. Et mul ei ole mingit vaenu tema vastu, nähtub isegi sellest, et ma esitasin teda ja Kreutzwaldi Soome Kir-

janduse Seltsi⁵ auliikmeks Helsingis. Mind paneb vaid imestama, et Tikkanen on nõnda kaua jätnud selle asja lohakusse.

Soome orograafilise kaardi⁶ asjus olen kirjutanud niihästi Helsingisse kui ka Tallinnasse, ja loodan, et see jõuab varsti Tartu pärale, kui ta ei ole mitte, nagu Teie, Härra Doktor, oletate, läinud kaduma Soome lahe lainetes.

Soomest ei kuuldu pärast uue kindralkuberneri serratulekut midagi muud kui sõja vastu varustamist. Maale majutatakse 100-tuhande-mehelised vene väeosad, millest Helsingis ja tema ümbruses peatub 60 tuhat, sest see linn muudetakse üheksainsaks suureks kindlustatud laagriks.

Sel juhul, kui Teie, Härra Doktor, tahate kirjutada mulle, mis oleks mulle väga armas, on minu aadress poolteise kuu jooksul: Jamburg, Kattila, pastor Groundströmi juures⁷. — Südamlikke tervitusi Schultzile ja Ahlvikile⁸ Härra Doktori

sõbra ja teenri poolt
Aug. Ahlqvist.

P. S. kiri Tallinnast, millel Teie, Härra Doktor, näikse olevat muutnud aadressi, tuli mulle kätte. See oli minu sõbralt soome kirikuõpetajalt Aspelundilt⁹.

¹ Franz Anton Schiefner (1817—1879), idamaa keelte uurija ja folklorist. 1852. aastal valiti ta Vene Teaduste Akadeemia adjunktiks ja 1954. aastal akadeemikuks. Schiefner tegeles ka soome-ugri keeltega ja rahvaluulega, tõlkides muuseas saksa keelde «Kalevala». Saksa keelde on ta tõlkinud ning trükkis avaldanud ka M. A. Castréni uurimusi. Õige mitu kirjutist on tal eesti ja soome rahvausundi kohta. Koos akadeemik A. J. Sjögreniga oli ta Vene Teaduste Akadeemias soome-ugri keelte uurimise tõustajaks. Missugune lähedane vahekord oli Fr. A. Schiefneril Fr R. Kreutzwaldiga ja kuidas ta aitas kaasa «Kalevi-poja» ilmumisele, selle kohta vt. lähemalt «Fr. R. Kreutzwaldi ja A. Schiefneri kirjavahetus 1853—1879». Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, Tallinn 1953.

² Anders (Andreas) Johan (Antti Juhana) Sjögren (1794—1855), soome keele- ja ajalooeadlane, sai Vene Teaduste Akadeemia ülemääraseks akadeemikuks 1831. aastal ja soome-ugri ning kaukaasia keelte korraliseks akadeemikuks 1844. aastal.

³ Tollal pidasid mitmed õpetlased, nagu muide ka E. Lönnrot, läänemere keeli soome keele murreteks. Novgorodi ja Tveri soomlastega on mõeldud seal asuvaid karjalasi.

⁴ «Inland» 1854, 1. XI, nr. 44 on Ahlqvist avaldanud arvustava kirjutise «Einige Missgriffe im etymologischen Wörterbüchlein des Herrn Pastor Ahrens». Arvustatud on E. Ahrensi grammatika «Grammatik der Ehnischen Sprache Revalschen Dialektes» teise trüki (1853) etümoloogilist sõnaloendit. Täiesti õigus-tatult pole Ahlqvist rahul olnud järgmiste sõnade päritolu seletusega: *vikerkaar*, *alasti*, *eile*, *emis*, *halg*, *kalm*, *karu*, *kollane*, *mõöduma*, *naerma*, *nelipühad*, *raamat*, *rääkima*, *Rakvere*, *rand*, *tähele panema*, *vääriline*, *värk*, *vaidlema*, *valitsema* 'valima'. Enamasti on Ahlqvist pakkunud uusi, keeleteaduslikult õigeid seletus-võimalusi, kuigi temalgi on mõningaid eksimusi. Pastor Eduard Ahrens (1803—1863) oli tuntud kergesti ärritava ning riiaka iseloomu poolest. «Inland» 1854, 15. XII, nr. 50 ilmus tema terav vastus Ahlqvistile «Danksagung». Selle alguses ütleb Ahrens: «Ein Herr A. Ahlqvist hat sich die Mühe gegeben, mein etymologisches Wörterbüchlein seiner Kritik zu unterwerfen, und mir dadurch eine solche Freude gemacht, dass ich mich gedrunge fühle, ihm öffentlich mein Dank zu sagen. Nicht dass er mir eine Freude bereiten wollte! Im Gegen-theil: er erscheint auf mich sehr böse zu sein und will darthun, dass ich mit der

Axt gegen den Felsen haue. Aber er hat, ohne es zu wissen und zu wollen, den indirecten Beweis geführt, dass mein etymologisches Wörterbüchlein auch vor der Kritik eines gebornen Finnländers, dem die Finnische Sprache vollkommen geläufig ist, sehr gut besteht. Und das ist's, was mich froh und dankbar stimmt.» Iroonilisele sissejuhatusese järgneb lühike eneseõigustus, kus ei suudeta Ahlqvisti vaateid ning seletusi kummutada. Ahlqvist oli oma arvustuse kirjutanud tolle-aegse keeleteaduse nõuete kohaselt, Ahrensi sõnaloend oli koostatud aga asja-armastaja tööna. Ahrensi «Tänu» on sofistlik kallaletung arvustajale, mis lõpeb sõnadega: «Ein solches Ergebniss (s. o. Ahlqvistil olevat nimelt paaris kohas õigus) macht mir keine Schande, und ich kann des fröhlichen Glaubens leben, dass nicht ich mit der Axt gegen den Felsen gehauen habe, sondern dass vielmehr mein Wörterbüchlein sich als einen Fels bewährt hat, dem mein Gegner mit seiner nordischen Streitaxt nur vief leichte Schrammen beibringen konnte. Wie sollte auch ein zahmer Estländer sich einfallen lassen, mit der Axt gegen einen Felsen anzurennen! Derlei Stückchen machen nur wilde Scandinavische Recken in der Berserkerwuth.»

⁵ Vt. märkust nr. 4, 6.

⁶ Kõnet on kaardist: Suomen Korko-Kartta, näyttävä maa-pinnan korkeudet Suomessa, sekä Maamittarien pinta-määräykset pitkin maan isoimpia wesiwäyliä, että yläwimpäin paikkakuntain korkomitannot, toimitetut kolmikulmittain Suur-saaresta Torniohon asti, owat niistä fiedon antaneet, C. W. Gyldeñ'iltä tehty w. 1850, ja painiin toimitettu Suomalaisen Kirjallisuuten Seuralta. Helsingissä w. 1853.

⁷ Filosoofiimagister Johan Josef Groundstroem (Groundström), soome tuntud pedagoogi ja soome ning vadja rahvaluule koguja Fredrik Oskar Groundstroemi isa, kes tollal elas Kattilas kesk vadjalaste ala.

⁸ Kirjavahetuses mainitav isik Ahlvik ei ole lähemalt tuntud. Nime järgi otsustades võib ta olla Soome algupära.

⁹ Karl Edvard Aspelund, Kuopioist pärit, oli Tallinnas soome-rootsi Mihkli kiriku pastoriks a. 1853—1858.

3.

Kattila
d. $\frac{13}{25}$ Febr. 1855.

Högtärade Wän!

För Herr Doktors kärkomna bref af den 29 Januar. får jag tacka på det hjertligaste. Brevet gjorde mig så mycket större fröjd, som jag redan började tro att Herr Doktorn hade glömt mig här i min ensamhet bland Woterna. I ett sådant lif, som mitt här varit, är det dubbelt angenämt att blifva ihågkommen af sina vänner. Ty medan jag varit sysselsatt med Wotiskan har jag saknat nästan alla förströelser. En privatläkare Dr Horn, som säger sig vara bekant med Herr Doktorn, och hans älskvärda familj hafva varit de enda bildade personer, med hvilka jag under denna tid plägat umgänge, men mina käraste sällskapare hafva dock Woterna varit. Också har jag nu framskridit temligen långt i deras språk, och till våren hoppas jag kunna från trycket utgifva ett arbete, innehållande: 1) Wotiska sånger och sagor, original och öfversättning, 2) en grammatik och. 3) en temligen stor ordförteckning. Sådana dialektforskningar äro alldeles nödvändiga, och den, som vill skrifva en språklära öfver det Finska eller Estniska språket utan att dessa språks dialekter förut blifvit undersökta, gör på samma sätt som den, hvilken bygger ett hus i luften eller utan

grundval. I synnerhet för Estniska grammatiken vore dialektundersökningar af högsta vigt, emedan man endast på detta sätt kan arbeta sig fram till det, som de estniska grammatici, med undantag af Fählmann, allesamman saknat, neml. kännedom af det Estniska språket. Närmast i detta afseende skulle Dörpt-Estniskan påkalla forskarens uppmärksamhet, dernäst de Pleskauska Esternas munart. Med afseende å Estniskans kultur åter kunde man låta D. Estniskan helt och hållet falla bort såsom ett skriftspråk, ty man kan aldrig hoppas på en litteratur i högre bemärkelse bland ett så litet folk, då dess språk ännu splittras i tvänne skriftspråk. Äfven såsom ett helt skall Estniskan äfvensom Finskan hafva svårt att kämpa mot de ryska amalgamationsförsökerna, och deras sataniska bundsförvandter, censorerna¹. Jag kan föreställa mig Herr Doktors smärta öfver den estniska censorns beteende emot Kalevipoeg, och jag delar denna smärta, ty jag är öfvertygad om att på århundraden icke skall födas en annan man, som vore skicklig att utföra Kreutzwald's verk, och huru förlamande censuren vandalsism inverkar på en skalds anda, kan enhver lätt föreställa sig². — I Finland är censuren för det närvarande ovanligt mild. Bland annat hafva tidningarna i början af detta år eller under hela Januari och Febr. månader, helt öppet diskuterat om ett underslef af öfver 6 tusen rub, sr, som Sekreteraren i Finska Hushållnings Sällskapet (en förrymd svensk Stats-Sekreterare vid namn Arnell) låtit komma sig till last, och då sällskapet är Kejserligt, träffas naturligtvis regeringen af alla de förebråelser, man gör Sällskapets förvaltning³. — Alla utsigter äro således för handen, att tryckandet af Kalevi-poeg i Hfors skall lyckas, och då tryckningskostnaderna äfven enligt all sannolikhet der skulle blifva mindre, så återstår endast korrektur-läsningen, som skulle göra någon svårighet. I detta afseende vore bäst, att låta renskrifva manuskriptet med latinsk stil så snyggt som möjligt, och sedan om korrekturen anmoda någon pålitlig man, t. ex. Lönnrot, hvarpå sista korrekturet skulle skickas per posto till Werro. Detta kan ej mycket fördröja tryckandet, ty i Tikkanens tryckeri kunna väl 3 à 4 ark uppsättas på en gång⁴.

Från Finland höres ej om annat än krigsrustningar. De afträdande General-Gouverneuren Rokassovski⁵ har man på allt sätt visat sin tacksamhet; på baler, supéer, middagsmåltider, adresser honom till ära har det icke varit någon ända. Häraf synes, att man ännu i Finland vågar visa sin tacksamhet äfven en sådan, «hvars helsa blifvit försvagad». Eljest var R. bland de friskaste och kraftigaste män, jag någonsin sett, och vanligen var han alltid den förste, som om våren gick ut i bara rocken i Hfors. — Den nya Gen.-Gouv. Berg⁶ har redan hunnit utmärka sig på ett sätt, som icke är egnadt att tillvinna honom Finnarnes kärlek. Så har utan

ransakning och dom låtit piska några bönder, så skall han i öfverdrifven ifver låta ofta midt i natten uppväcka gamla tjänstemän m. m. —

Efter en veckas förlopp blir mitt arbete här slut och jag reser derefter åter till Ptburg. Min adress är tills vidare den förra på denna ort, och det vore mig ett nöje, att äfven der bekomma bref från Herr Doktorn. — Med helsningar till Schultz och Ahlvik förblir jag städse Herr Doktors

vän och tjänare
Aug. Ahlqvist.

3.

Kattila $\frac{13}{25}$ veebr. 1855

Kõrgesti austatud Sõber!

Härra Doktori meeldiva kirja eest 29. jaanuarist pean tänama kõige südamlikumalt. Kiri tegi mulle seda suuremat rõõmu, et ma hakkasin juba uskuma, et Härra Doktor on mind ära unustanud mu üksilduses vadjalaste hulgas. Niisuguse elu juures, nagu minu oma on siin olnud, on kahekordselt mõnus, kui sind sõbrad meelde tuletavad. Sest sellest ajast, kus ma olen tegelnud vadja keelega, on mul puudunud peaaegu igasugune meelelahutus. Üks eraarst dr. Horn, kes ütleb enese olevat tuttav Härra Doktoriga, ja tema armastusväärne perekond on olnud ainukesed haritud isikud, kellega ma selle aja jooksul olen taotsenud suhelda, kuid minu armsaimad seltsilised on siiski olnud vadjalased. Ka olen nüüd üsna kaugele jõudnud nende keeles, ja kevadeks loodan võivat trükis avaldada töö, mis sisaldab: 1) vadja laule ja muinasjutte, algupärand ja tõlge, 2) lühikese grammatika ja 3) võrdlemisi suure sõnaloendi. Niisugused murdeuurimused on täiesti vajalikud, ja kes tahab kirjutada kas soome või eesti keeleõpetuse, ilma et nende keelte murdeid oleks enne uuritud, toimib samal viisil nagu see, kes ehitab maja õhku või ilma alusmüürita. Eriti eesti grammatikale oleksid murdeuurimused suurima tähtsusega, sest ainult sel moel võidaks jõuda sellele, mis eesti grammatika kirjutajail, välja arvatud Fählmann, kõikidel puudub, nim. Eesti keele tundmine. Ses suhtes peaks kõigepealt Tartu eesti keel paeluma uurija tähelepanu, järgmisena Pihkva eestlaste murre. Eesti keele kultuuri arvesse võttes võidaks aga Tartu eesti keelt kirjakeelena lasta täiesti kaduda, sest kunagi ei võiks loota, et nii väikesel rahval tekiks kirjandus kõrgemas mõttes, kui tema keel lõhestatakse veel kaheks kirjakeeleks. Isegi tervikuna on eesti keelel, samuti nagu soome keelel, raske võidelda vene amalgameerimisürituste ja nende saatlike liitlaste tsensorite¹ vastu. Ma suudan enesele kujutleda Härra Doktori valu eesti tsensori käitumise pärast Kalevipoja suhtes, ja ma jagan seda valu, sest ma olen selles veendunud, et sajadite jooksul ei sünni teist meest, kes oleks pädev Kreutzwaldi

tööd teostama, ja kui halvavalt tsensuuri vandalism mõjub luuletaja hingele, võib igaüks kergesti kujutleda². Soomes on tsensuur praegu ebaharilikult leebe. Muuseas on ajalehed selle aasta alguses ehk kogu jaanuari- ja veebruarikuu jooksul täiesti avalikult avaldanud mõtteid üle 6 tuhande hõberubla suuruse raha kõrvaletoimetamise kohta, milles, Soome Majandusseltsi sekretär (põgenenud Rootsi riigisekretär nimega Arnell) on jäänud süüdi, ja et selts on keiserlik, pihtavad kõik Seltsi juhatusel tehtavad etteheited valitsust.³ — Kõik väljavaated on seega olemas, et Kalevipoja trükkimine Helsingis õnnestub, ja et trükikuludki kõige tõenäolisuse järgi on seal vähemad, siis jääb järele ainult korrektuuri lugemine, mis võiks valmistada mõnesugust raskust. Ses suhtes oleks kõige parem lasta käsikiri ladina kirjaga nii korralikult kui võimalik puhtaks kirjutada, ja siis korrektuuriks kehtutada keegi usaldatav mees, näit. Lönnrot, mille järel viimane korrektuur saadetakse postiga Võrru. See ei suuda trükkimist palju viivitada, sest Tikkaneni trükikojas võib korruga käsitsi laduda 3 kuni 4 poognat.⁴

Soomest ei kuuldu millestki muust peale sõjaliste ettevalmistuste. Lahkuvale kindralkuberner Rokassovskile⁵ on igal viisil osutatud tänulikkust; ballidel, õhtusöökidel, lõunatel, tema auaadressidel ei ole olnud lõppu. Sellest näeb, et Soomes julgetakse veel osutada tänu isegi niisugusele, «kelle tervis on läinud viletsaks». Muide oli R. kõige tervemaid ja tugevamaid mehi, keda ma kunagi olen näinud, ja harilikult oli ta ikka esimene, kes kevadel käis Helsingis kuue väel väljas. — Uus kindralkuberner Berg⁶ on juba suutnud välja paista viisil, mis ei sobi selleks, et võita soomlaste armastust. Nõnda on ta lasknud ilma juurdlemiseta ja kohtuta peksta mõningaid talupoegi, liialdatud agaruses on lasknud keskööl äratada vanu ametnikke jne.

Nädala pärast on minu töö siin lõppenud ja ma sõidan siis tagasi Peterburisse. Minu aadress on esialgu endine selles kohas, ja mulle teeks rõõmu sealgi saada Teilt kirju, Härra Doktor. — Tervitustega Schultzile ja Ahlvikile jään ikka Härra Doktori sõbraks ja teenriks
Aug. Ahlqvist,

¹ Kuidas Ahlqvist on korduvalt seda esile tõstnud, et eesti kirjakeele ja kirjanduse arenemisele on kahjulik kahé kirjakeele, tallinna ja tartu keele olemasolu, selle kohta vt. ka märkust nr. 1, 11.

Nikolai I valitsuse ajal olid Soomes väga rasked tsensuuriolud. Soome keeles tohtis ilmuda peamiselt vaid vaimulikku kirjandust. Isegi kooli- ja kohutukeeleks oli rootsi keel, sest tsaar soosis rootsikeelset aadelkonda ja rikat suurkodanlust, tundes hirmu soomlaste rahvusliku liikumise ees. Tsaari esindajast kindralkubernerist olenes, kuivõrd rangelt rakendati soome keelt rõhuvaid seadusi.

² Kuidas Fr. R. Kreutzwald pidi «Kalevipoja» koostamisel ja avaldamisel võitlema tsensuurioludega, selle kohta vt. A. Annist, Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoeg» II, lk. 136 jj-d; Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II—IV; E. Laugaste, «Järelsõna». Fr. R. Kreutzwaldi, Kalevipoeg, Tallinn 1953, lk. 347. jj.

³ Lars Arnell oli Rootsis Jämtlandi maahärra asetäitjaks ja Hallandi

maahärraks ning hiljem riigisekretär. Völgade tõttu põgenes ta Saksamaale, kust ta 1827. aastal tuli Soome. 1830—1840 oli ta Turu ajalehe «Åbo Under-rättelseri» toimetaja. 1832. aastal sai Arnell Soome Majandusseltsi (Finska Hushållningssällskapet) sekretäriks. 1854. a. leiti, et Arnelli arvepidamised on korrrast ära ja ta vallandati. Vöttes arvesse tehtud positiivset tööd, ei nõutud Arnellilt siiski puudujääkide tasumist.

⁴ Kuidas P. Tikkanen üritas «Kalevipoega» Soomes kirjastada või trük-kida, selleks vt. tema kirja E. Sachssendahlile. — A. Annist, Fr. R. Kreutz-waldi «Kalevipoeg» II, lk. 136 jj-d.

⁵ Platon Rokassovski (1800—1869) sai 1848. aastal Soome kindralku-berneri abiliseks. Kindralkuberner A. Menšikovi ametist ära olles oli Rokas-sovski kindralkubeneri asetäitjaks aastail 1848, 1850—1854. Rokassovski tuli mitmeti vastu soomlaste taotlustele. Muuseas saavutas ta loa soomekeelse kir-janduse ulatuslikumaks avaldamiseks. Kui 1854. aastal Rokassovski lasti erru, saatis Soome senat palve selle otuse vastu. Palvet ei rahuldatud.

⁶ Fredrik (Friedrich) Wilhelm Rembert von Berg (1794—1874), Soome kindralkuberner, oli pärit Eestist Sangastest. 1854. aasta lõpus sai ta A. Men-šikovi asemele Soome kindralkubeneri asetäitjaks ja 1855. aasta alguses kind-ralkubeneriiks. Baltimaade feodaaloludest võrsununa suhtus ta toorelt talu-rahvasse. Kuri ja umbusklik oli ta ka ülikooliringkondade vastu. Ta pooldas aga fennomaane võitluses svekomaanide vastu. Soome keel sai tema ajal amet-likuks keeleks alg-, kesk- ja ülikoolis, kohtus ning üldse riiklikus asjaajamises.

4.

St. Petersburg
d. $\frac{19}{31}$ Mars 1855.

Högtärade Vän!

Det är i dag jemnt två veckor sedan jag bekom Edert bref af den 28 Febr. gamla ¹ st., och det hade varit längesedan min skyl-dighet att besvara detsamma. Men en förkylning, som jag ådrog mig under sistlidne vecka, har med feber och värk i alla lemmar till den grad grasserat i min kropp, att det varit mig omöjligt att ens sitta vid bordet, än mer att hålla i pennan. Nu har dock febern lagt sig, och endast matthet återstår numera af den sjukdom, som såg ut att blifva ganska allvarsam. Eljest är här mycket sjukligt, och nästan hvar enda af mina bekanta har varit angripen af en eller annan bland de om våren herrskande sjukdomarna.

Det smärtar mig mycket, att Dr Kreutzwald ämnar afbryta bearbetandet af Kalewisångerna ². Förutsatt att han går bort från halfgjordt arbete, hvem skall kunna fullända detsamma? Estniska litteraturens vänner borde derföre på allt sätt drifva på honom att afsluta verket. Dess tryckande är en underordnad bisak, huf-vudsaken är att det blir fulländadt af h a n s hand. Det kan be-varas i manuskript för bättre tider, och tryckas, när censur-våldet blifvit lindrigare. Eljest berättas här, att censuren under den nya regeringen kommer att blifva betydligt mildare än under gamle herrrens styrelse ³, och att man redan vidtagit åtskilliga mått och steg, syftande häråt ⁴. Denna lindring sträcker sig väl till Lifland också, och kanske kunde Kalewi-poeg ändå kunna komma ut i ver-len. — Medan jag talar om Dr Kr., bör jag ej glömma den dum-het, de finska tidningarna begått emot honom, då ⁵ de tillkänna-

gåfvo hans utnämning till korresponderande ledamot i Finska L. Sällskapet. De kalla honom neml. p a s t o r! ⁶ Såväl denna dumhet som den andra, att detta Sällskap ej gjorde Kr. med ens till hedersledamot, såsom jag hade föreslagit, bör man tillskrifva den stora okunnighet, som ännu är rådande hos oss om de estniska litterära förhållandena och således äfven om Kreutzwald's stora förtjenster. Till båda dessa misstag är jag oskyldig.

Med denna dags post tillsänder jag Eder två finska skrifter, tryckta i år. Den ena, P i e n i H a a v a - l ä ä k k ä r i (Der kleine Wundarzt) är en öfversättning, gjord af samma man, som öfversatt U u s i H e v o i s k i r j a ⁷, för hvilken Ni så mycket intresserade Eder. Den andra, T a i k a - M i e k k a ⁸, är en poetisk skildring ur det nordiska lifvet vid kristendomens införande derstädes, och har redan i fem års tid varit färdig i manuskript, men såsom hörande till kategorien: modern finsk poesi, som under den hygglige Menschikoffs ⁹ regimen var förbjuden att tryckas, kunde den ej utkomma förr än nu. Många sådana förbjudna finska manuskripter finnas bevarade, och man skyndar sig att trycka dem nu, då censuren blifvit ovanligt liberal. Förtjensten härom tillhör Rokassoffsky, men äfven Berg skall börja att visa sig human och liberal. Så länge finska folket existerar, skall deremot namnet Menschikoff i vår historia ihågkommas med den bittraste harm och afsky.

Det vore mig högst fägnande, att snart få höra något från Dorpat, och jag ber att Ni skrifver mig till. Min adress är: Въ большой Садовой, въ домъ Ильина, подъ № 36. Hjertliga helsningar till alla vänner och bekanta der, från

Eder

vän o.tjenare
Aug. Ahlqvist

4.

Peterburg $\frac{19}{31}$ märts 1855.

Kõrgesti austatud Sõber!

Täna täpselt kaks nädalat tagasi sain Teie kirja 28. veebruarist vana kalendri ¹ järgi, ja ammu oli minu kohuseks sellele vastata. Kuid külmetus, mille sain eelmisel nädalal, on palaviku ja valuga kõigis liikmeis sedavõrd möllanud minu kehas, et mul oli võimatu isegi laua ääres istuda, rääkimata sulle käes hoidmisest. Nüüd on siiski palavik lahkunud, ja praegu on järele jäänud vaid väsimus haigusest, mis näis minevat üsna tõsiseks. Üldse on siin palju haigust, ja peaaegu kõik minu tuttavad on olnud ühe või teise kevadel valitseva haiguse nakatud.

Mind kurvastab väga, et dr. Kreutzwald kavatseb katkestada Kalevilaulude ² töötlemist. Kui eeldada, et tema lahkub pooleli oleva töö juurest, kes võib seda viimistleda? Eesti kirjanduse sõbrad peaksid sellepärast igal viisil teda teose lõpetamiseks kiirus-

tama. Selle trükkimine on vähema tähtsusega kõrvalasi, peaasi on, et see on viimistletud tema käega. Seda võib hoida käsikirjas paremate aegade ni, ja trükkida, kui tsensuuri-vägivald läheb leebemaks. Muide räägitakse siin, et tsensuur läheb uue valitsuse ajal tunduvalt leebemaks, kui ta oli vana isanda valitsedes,³ ja et juba on astunud mitmesuguseid samme, mis vihjavad sellele.⁴ See leevendus ulatub küll ka Liivimaale, ja vahest võiks Kalevipoeg siiski ilmale tulla. — Et ma kõnelen dr. Kr[eutzwaldist], ei tohi ma unustada rumalust, mida soome ajalehed on teinud tema suhtes, kui nad teatasid tema nimetamisest⁵ Soome Kirjanduse Seltsi kirjavahetajaks liikmeks. Nad nimetavad teda nimelt p a s t o r i k s!⁶ Niihästi see rumalus kui ka teine, et see selts ei teinud Kr. kohe auliikmeks, nagu ma olin esitanud, peab kirjutama suure teadmatus arvele, mis meie juures veel valitseb eesti kirjandusolude ning ühtlasi ka Kreutzwaldi suurte teenete suhtes. Selles mõlemas eksituses olen mina süütu.

Tänase postiga saadan Teile kaks soome kirjatööd, mis on tänava trükitud. Üks, P i e n i H a a v a - l ä ä k a r i (Der Kleine Wundarzt), on sama mehe tehtud tõlge, kes tõlkis U u s i H e - v o i s k i r j a,⁷ mille vastu Teie tundsite nõnda palju huvi. Teine, T a i k a - M i e k k a,⁸ on põhjamaa elu luuleline kirjeldus ajast, mil sinna toodi ristiusk, ja on juba viis aastat olnud käsikirjas valmis, kuid kuuludes kategooriasse: m o o d n e s o o m e l u u l e, mida viisaka Menšikovi⁹ valitsuse ajal oli keelatud trükkida, ei võinud ta enne ilmuda kui nüüd. Palju niisuguseid keelatud soome käsikirju on säilitatud, ja nende trükkimisega rutatakse nüüd, kus tsensuur on muutunud ebaharilikult vabameelseks. Selles on teeneid Rokassovskil, kuid isegi Berg hakkavat ennast näitama humaansena ja vabameelsena. Nii kaua kui on olemas soome rahvast, tuletatakse meie ajaloos, vastuoksa, Menšikovi nime meelde kõige kibedama meelepaha ja vastikusega.

Mind rõõmustaks väga varsti midagi Tartust kuulda, ja ma palun, et Te kirjutaksite mulle. Minu aadress on: Suurel Sado- vajal, Iljini majja, nr. 36. Südamlikke tervitusi kõikidele sõpradele ja tuttavatele seal

Teie
sõbralt ja teenrilt
Aug. Ahlqvist.

¹ Sõna «gamla» eest on kustutatud arv «18».

² Missugune raske võitlus oli Fr. R. Kreutzwaldil tsensoriga, mille tõttu ta langes vahel pessimismi, sellest leidub andmeid E. Sachssendahlile saadetud kirjadestki. Fr. R. Kreutzwaldilt saadud kirjade meeolust on E. Sachssendahl nähtavasti Ahlqvistile edasi kirjutatud. Vt. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 358 jj-d.

³ Ahlqvist mõtleb vana ja uue valitsusega, resp. isandaga tsaare Nikolai I ja Aleksander II. Nikolai I oli surnud 2. märtsil, seega siis paar nädalat enne Ahlqvisti kirja kirjutamist.

⁴ Sõna «härät» eest on kustutatud sõna «åt».

⁵ Sõna «då» eest on kustutatud «vid tilli».

⁶ Sellest halvast eksitusest, kuidas Soome Kirjanduse Selts valis Fr. R. Kreutzwaldi pastorina kirjavahetajaks liikmeks, on Ahlqvist usutavasti kirjutanud ka Fr. A. Schiefnerile, sest viimane mainib juhtumit Fr. R. Kreutzwaldile kirjas 11. III 1955 (Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 57). Valimine toimus sama aasta veebruarikuus.

⁷ Pieni Haawa-Lääkäri, Neuwoksi Suomalaisille, warsinkin lukkareille ja rokonpanijolle. Tohtori Karl Rinmannin Ruotsalaisesta kirjasta suomentanut A. Rothman, Helsingissä 1855. — Uusi Hewois-kirja, jossa Hewoisten ynnä muiden Koti-eläinten tawallisimmat taudit ja parantamiset selitetään. Abildgaardin ja muiden kuuluisain Eläin-lääkärien mukaan toimittanut A. Rothman, Helsingissä 1855 (R. Pipping, Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på Finska-Luettelo Suomeksi präntätyistä kirjoista, Helsingfors 1856—1857, nr. 3937 ja 3709).

⁸ Ahlqvisti toimetatud sariväljaandes «Annikka» IV ilmus 1855. aastal «Taika-Miekkä ja ensimmäinen Ristin-Sankari eli Pakanuuden sota Ristin-uskoa vastaan Ruotsin maassa. Murhekuwailema, jonka Ruotsin kielellä on tehnyt K. A. Nikander ja mukailemalla suomentanut K. Kiljander.» Rootsi keeles ilmus Carl August Nicanderi «Runesvärdet» 1820. aastal.

⁹ Aleksander Menšikov (1787—1869), vene sõjaväelane ja diplomaat, oli vene vägede ülemjuhatajaks Krimmi sõja ajal 1853—1856. 1831. aastal sai ta Soome kindralkuberneriks. Kuigi Menšikovil oli vastutusriikas koht Soomes, ei loobunud ta endistest ametitest ja hankis liiatigi uusi juurde. Ta asus Peterburis, kuhu siirdi ka kindralkuberneri kantsleli. Menšikov ei tundnud Soome olusid. Ta ei pooldanud soome keele õiguste laiendamist, vaid soosis rootslasi ning rootsi keelt. 1850. aastal tema poolt antud seaduses keelati soome keele tarvitamine ilukirjanduses ja teaduslikes väljaannetes. Soome keeles oli keelatud ka poliitiliste uudiste avaldamine. 1854. aastal leevendati küll seda soome keelt rõhuvat seadust mõnel määral, kuid alles kindralkuberner Berg andis soome keelele tagasi täielikud eluõigused. — 1854. aastal tuli Menšikovile ase-täitjaks kindralkuberner Berg, kes varsti võttis ameti täiesti üle. Vt. märkust 3, 6.

5.

St. Petersburg den 20 April 1855.

Högtärade Vän!

Min försummelse, att så länge hafva lemnat Ert bref af den 3 dennes obesvaradt ligger mig tungt på samvetet, och jag skyndar att nu ändtligen fullgöra denna för mig kära pligt. Min mage har fortfarande befunnit sig i upprorstillstånd, och den ville alldeles¹ icke erkänna mig som regent öfver sig. Jag har därför varit tvungen att gripa till kraft-åtgärder, och med tillhjelp af en här vistande finsk läkare har jag oktrojerat en ny författning för² den revolutionära kroppsdelen, sedan jag dock dessförinnan bortskaffat de upproriska elementerna ur densamma. Lugn har nu inträdt, alla delar i organismen förrätta sin pligt som förut, utom den nyss så öfvermodiga magen som nu beträdt den motsatta banan, att anse ingenting för sin pligt. Jag skall dock snart bringa den till lydnad, och då hoppas jag äfven, att välmågan, som betydligt lidit af detta en illasinnad kroppsdels upprorsförsök, skall återvända till min lilla stat, och bli lika blomstrande som förut.

Allt detta har varit orsaken, hvarför jag icke förr skrifvit. Dertill kommer, att jag med fördubblad flit varit sysselsatt med ordnandet af mina samlingar och anteckningar, för att så fort som

möjligt åter anträda mina resor. När detta skall ske, kan jag ännu ej bestämdt uppgifva, men efter två veckor hoppas jag dock vara på vägen. Jag skall ej försumma, att framdeles underrätta Er om mina öden.

Det var en sorlig nyhet, Ni meddelade mig i edert sednaste bref, nyheten om Akermans död³. Den estniska lexikografien har ej någon lycka, ty sannolikt lemnade äfven A. sitt verk ofulländadt. Men huru ofulländadt detta arbete än må vara, bättre vore det ändå än gamla Hupel. Skulle det därför ej vara bäst, att låta trycka Akermans manuskript, sådant det nu förefinnes? Språkforskningen lider oändligen mycket deraf, att ett någorlunda brukbart estniskt lexikon saknas. Will ej estniska sällskapet i Dorpat tänka derpå? Sällskapet anseende skulle ej lida deraf, att det utgifver ett ofullständigt arbete, då detta är så allmänt behöfligt, och i alla fall, såsom jag förmodar, såväl i omfattning som duglighet vida öfverträffar Hupel.

Om våra Finska förhållanden kan jag berätta, att man der på bästa sätt rustar sig att emottaga Dundas⁴. Rustningarna och handelns fullkomliga afstannande hafva dock till den grad medtagit våra pekuniära krafter, att regeringen nödgades besluta att upptaga ett inhemskt lån af 650 tusen rub. Af denna summa skulle till en början endast 350 tusen upptagas, och af dessa 238 tusen i Helsingfors. Och när subskriptionen öppnades, var denna summa tecknad inom några dagar, och dessutom 65 tusen derut-öfver. Äro vi ej lojala? — För en vecka sedan hade våra finska ståndsrepresentanter (för ridderskapet och adeln, presterskapet, borgareståndet och bondeståndet), hvilka hitkommit för att lyckönska det nya majestätet⁵ och frambära Finlands tro- och huldhetsförsäkran, sin audiens hos kejsarn. De blefvo huldrikt emottagna, och hafva sedan nästan i en veckas tid dageligen haft audienser hos de öfriga kejs. personerna. — Med general-guvernör Berg skall man, oaktadt hans misstag i början, numera vara mycket nöjd, så att qvickhets-makarene i H:fors funnit t. ex. att vår finansminister baron Hartman⁶ blifvit bergtagen, ett i svenska språket egendomligt uttryck som i Tyskan kunde kanske bäst återgifvas med: *vom Geiste des Berges entführt*, att general Ramsay⁷ lefver i bara Bergs-luft m. m.

Af Lönnrot hade jag nyligen bref. Han har nyss på Tyska språket utgifvit en förträfflig beskrifning om Enare-Lappska dialekten⁸. Dessutom har gubben på Vetenskaps-Societetens⁹ årsdag, som är den ¹⁷/₂₉ April, parenterat öfver aflidne Sjögren¹⁰, som var korresponderande ledamot af denna societet. Till sommarn reser L. upp till Kajana och Uleåborg.

Med den hjertliga önskan, att vår korrespondens äfven fram-

deles måtte fortfara, för hvilket ändamål jag icke skall försumma att uppgifva min vistelseort, samt med helsningar till alla bekanta i Dorpat förblir jag städse

Min Högtärade Vän!
Er
tjenare och vän
Aug. Ahlqvist,

5.

Peterburg, 20. aprillil 1855.

Kõrgesti austatud Sõber!

Mu hooletus, et nõnda kaua olen jätnud vastamata Teie kirjale 3. selle kuu päevast, lasub mul raskelt südametunnistusel, ja ma ruttan, et nüüd lõpuks täide saata see mulle armas ülesanne. Minu kõht on jätkuvalt olnud mässuolukorras, ja ta ei taha sugugi¹ tunnustada mind valitsejaks enese üle. Ma olin sellepärast sunnitud tarvitusele võtma jõuabinõusid, ja ühe siin viibiva soome arsti abiga olen revolutsionäärsele kehaosale oktrojeerinud uue põhiseaduse², pärast seda kui ma olin enne temast kõrvaldanud mässulised elemendid. Rahu on nüüd alanud, kõik organismi osad täidavad oma kohust nagu varem peale äsja nõnda ülemeelse kõhu, kes nüüd on astunud vastupidisele teele ega pea midagi enese kohuseks. Ma panen ta siiski varsti sõna kuulma, ja siis loodan ka, et hea tervis, mis on tunduvalt kannatanud selle ühe pahatahtliku kehaosa mässukatse kaudu, tuleb tagasi minu väiksesse riiki, ja on sama õitsev nagu varemini.

See kõik on olnud põhjuseks, miks ma ei ole kirjutanud enne. Sellele lisandub, et ma kahekordse usinusega olen olnud ametis oma kogude ja märkmete korraldamisega, et nii pea kui võimalik jälle asuda oma reisidele. Millal see sünnib, ei või ma veel kindlasti teatada, aga kahe nädala pärast loodan siiski olla teel. Ma ei jäta lohakusse Teile edaspidi oma saatuse kohta teadete saatmist.

See oli kurb uudis, mida Teie teatasite mulle oma viimases kirjas, uudis Akermani³ surmast. Eesti leksikograafial ei ole õnne, sest tõenäoliselt jättis A-gi oma teose pooleli. Aga ükskõik kui viimistlemata see teos ka oleks, parem ta oleks ikkagi kui vana Hupel. Kas sellepärast ei oleks kõige parem lasta Akermani käsi-kiri trükkida niisugusena, nagu ta on? Keeleteadus kannatab lõpmatult palju selle läbi, et puudub vähegi tarvitamiskõlblik eesti sõnaraamat. Kas Tartu eesti selts ei tahaks mõelda sellele? Seltsi reputatsioon ei kannataks selle läbi, et ta avaldab poolikuf töö, sest seda on üldiselt vaja, ja igal juhul, nagu ma oletan, see niihästi mahult kui kõlblikkusest kaugelt ületab Hupeli.

Meie Soome oludest võin öelda, et seal relvastutakse kõige paremini, et Dundast⁴ vastu võtta. Relvastused ja kaubanduse täielik seisak on siiski sel määral kurnanud meie rahalisi jõude,

et valitsus oli sunnitud tegema otsuse 650 tuhande rubla suuruse siselaenu tegemiseks. Sellest summast pidi alguses võetama ainult 350 tuhat ja sellest 238 tuhat Helsingist. Ja kui avati tellimine, kirjutati sellele summale alla mõne päeva jooksul, ja peale selle 65 tuhat sellest ülegi. Kas meie pole lojaalsed? — Nädal tagasi oli meie soome seisuste (rüütelkonna ja aadli vaimulikkonna, kodanikuseisuse ja talupojaseisuse) esindajail, kes tulid siia, et soovida õnne uuele majasteedile⁵ ja esildada Soome ustavus- ja heasoovluskinnitus, audients keisri juures. Nad võeti armuliselt vastu ja pärast seda oli neil nädal otsa iga päev audientse muude keiserlikkude isikute juures. — Kindralkuberner Bergiga oldavat nüüd, vaatamata tema eksimustele alguses, väga rahul, nõnda et Helsingi naljahambad on leiutanud näiteks, et meie rahaminister parun Hartman⁶ on berg tagen, rootsi keele omapärane väljend, mis saksa keeles oleks vahest kõige paremini edasi antud lausega: vom Geiste des Berges entführt (= mäevaimu poolt ära eksitatud), et kindral Ramsay⁷ elab i bara Bergs-luft (= ainult mägestikuõhus) jne.

Lönnotilt sain äsja kirju. Ta on hiljuti saksa keeles avaldanud õevase kirjelduse Inari lapi murdest.⁸ Peale selle on taat Teadus-teseltsi⁹ aastapäeval, mis on $\frac{17}{29}$ aprillil, pidanud mälestuskõne kadunud Sjögrenile,¹⁰ kes oli selle seltsi kirjavahetaja liige. Suveks reisib L. üles Kajaani ja Oulu.

Südamest tuleva sooviga, et meie kirjavahetus tulevikuski kehtaks, milleks ma ei jäta teatamata oma peatuskohta, ning tervitustega kõigile tuttavaile Tartus jään ikka

Minu kõrgesti austatud Söber!

Teie

teenriks ja sõbraks

Aug. Ahlqvist.

¹ Sõna «aldeles» eest on kustutatud sõna «numera».

² Sõna «för» järelt on kustutatud sõna «mig».

³ Franz (François) von Akermann (1801—1855) suri 12. märtsil. Ülikooli lõpetamisest kuni surmani oli ta Äksi koguduse pastoriks. A. W. Hupeli «Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch» teisele trükile (1818) kogus Akermann ohtrasti lisaainestikku, mida hiljem on kasutanud F. J. Wiedemann.

⁴ James Dundas (1785—1862) oli Krimmi sõjas Türgi vetes olevate Inglise merejõudude juhataja. Soomes kardeti, et tema juhatusel tuleb Inglise laevastik Soomet pommitama.

⁵ Uue majasteediga on mõeldud tsaar Aleksander II.

⁶ Baron Hartmaniga mõtleb Ahlqvist ilmsesti Soome riigimeest Lars Gabriel von Hartmanit (1789—1859).

⁷ Kõnet on kindral Antti Edvard Ramsayst (1799—1877).

⁸ Kirjas mainitud E. Lönnoti teos on «Ueber den Enare-Lappischen Dialekt».

⁹ Finska Vetenskapssocieteten, soome nimetusega Suomen Tiedeseura ja ladina nimetusega Societas Scientiarum Fennica, asutati 1838. aastal.

¹⁰ Anders (Andreas) Johan (Antti Juhana) Sjögren suri Peterburis uue kalendri järgi 18. jaanuaril 1855.

6.

St. Petersburg den 3/15 Maj 1855.

Högtärade Vän!

Nästan i afresans stund, ty i morgon reser jag redan härifrån, anhåller jag att tillsända några rader Er, min högtärade vän. Närmaste anledningen dertill är, att min vän Mag. Tikkanen, hvilken jag då och då underrättat om de estniska litterära förhållandena och bland annat äfven om Kalevi-poeg's sednaste missöden¹, anmodade mig att tillskrifva Er, att han är beredd att på sitt förlag i H:fors trycka detta verk, i den form, författarn eller Estniska Sällskapet i Dorpat behager bestämma. För min enskilda del är jag öfvertygad, att Tikkanens tryckeri kan prestera ett bättre tryck än tryckerierna i Dorpat, och hvad censuren beträffar, kan jag nästan gå i borgen därför, att ej ett iota skall af censuren i Hfors utstrykas ur Kalevi-poeg. I Tikkanens projekt ingår ej den ringaste spekulation, utan är det blott intresset för ett för brödrafolket så viktigt arbete, som ledt honom till detta steg.

Så snart jag under min resa hinner bestämma, hvart bref² bäst kunna komma mig till handa, skall jag skrifva till Er, och anhåller då, att Ni så snart som möjligt gifver mig svar på detta bref och i allmänhet underrättelser från Europa, ty österom Petersburg anser jag redan Asien vidtaga.

Till dess lef väl, högtärade vän!

Eder

tillgifne vän

Aug. Ahlqvist.

6.

P e t e r b u r g, 3/15. m a i l 1855.

Kõrgesti austatud Sõber!

Peaegu ärasõidu hetkel, sest homme sõidan juba siit minema, soovin Teile saata mõne rea, mu kõrgesti austatud sõber. Peamine põhjus selleks oli, et minu sõber mag. Tikkanen, kellele ma olen vahetevahel teadustanud eesti kirjandusoludest ja muuseas ka Kalevipoja viimasest ebaõnnest,¹ kehtas mind Teile kirjutama, et tema on valmis oma kirjastuses Helsingis trükkima seda teost kujul, nagu autor või Eesti Selts Tartus suvatseb määrata. Omalt poolt olen veendunud, et Tikkaneni trükikoda võib saavutada parema trüki kui trükikojad Tartus, ja mis puutub tsensuuri, siis võin peaegu seda tagada, et Helsingis ei tõmba tsensuur Kalevipojast mitte üht täppigi maha. Tikkaneni kavas ei ole vähimatki spekulatsiooni, vaid ainult huvi vennasrahva nõnda tähtsa töö vastu, mis on teda sundinud seda sammu ette võtma.

Niipea kui ma oma reisel suudan kindlaks määrata, kuhu kirjad² võivad mulle kõige paremini kätte tulla, kirjutan Teile, ja palun siis, et Teie niipea kui võimalik saadate mulle vastuse sel-

lele kirjale ja üldse teateid Euroopast, sest ma usun, et Peterburist ida pool algab juba Aasia.

Seni elage hästi, kõrgesti austatud sõber!

Teie

ustav sõber

Aug. Ahlqvist.

¹ Vt. märkust nr. 4, 2.

² Sõna «bref» eest on kustutatud sõna «jag».

7.

Wosnesenie, vid Swirr's utloppur

Onega, den $\frac{29 \text{ Juli}}{10 \text{ Augusti}}$ 1855.

Högtärade Vän!

Tvungen att på denna ort stanna några dagar, för att i min res-mundering vidtaga några högst nödvändiga förbättringar, kan jag ändtligen lyda mitt samvetes röst och med några rader helsa min vän vid Embach's strand.

Sedan jag i början af Maj månad rest frå St Petersburg och öfver Schlüsselburg och N. Ladoga anländt till staden Ladeinoje Pole, genomströfvade jag de sydliga Ryska Karelarnes område och anlände kort derefter till staden Petrosawodsk. Det var min afsigt att vistas en längre tid i denna stad, hufvudsakligast ¹ för att utarbete mina *Votica*, men äfven för att praktiskt inhämta kännedom af såväl ryska språket som ryska förhållanden i allmänhet. Under min mer än en månad långa vistelse i nämnda stad uppnåddes alla dessa ändamål fullkomligt. Och af ² de ryska förhållanden lick jag genom guvernörens derstädes, Statsrådet Murawjof's beteende tillräcklig försmak. För att i största delen af detta län kunna fortkomma, måste man betjena sig af de så kallade *обывательскіе лошади* ³, och till dessas begagnande måste man åter af auktoriteterna hafva särskildt tillstånd. Ett sådant behöfver dock blott begäras, för att beviljas åt hvar och en, äfven åt personer utan det magiska *чинъ*. Sådant blef dock ej mitt öde, då jag försedd med mitt pass och en rekommendation af Grefve Armfelt ⁴ infann mig hos nämnde herre, och i stället för att utfärda föreskrift om tillåteisen för mig att begagna nämnda slags hästar, fråntog han mig Grefve Armfelt's rekommendation och ville hos denne höra åt, om jag verkligen var den person, för hvilken jag utgaf mig. Under det man afvaktade svar från Grefve A., till hvilken äfven jag inberättade förhållandet, omsvärmades jag dageligen af Murawjof's spioner, och tydligt var, att han af öfverdrifven försiktighet eller rättare, af ren dumhet ansåg mig för en engelsk-fransk utskickad, oakadt jag dageligen umgicks med en högre tjensteman i staden, en landsman. Slutligen afgjorde Grefve A. s svar saken till min fördel och jag är nu i besittning af rättigheten att begagna *обыв. лошади*.

Från Petrosawodsk begaf jag mig söderut och stötte der vid

Onegas westliga strand på första gruppen af de nordliga Tschuderna⁵. Här, i kyrkobyen Шелтозеро (på Tschudiska: Scholt-djärw, enligt analogin på Finska: Souto-järw), vistades jag omkring en månad och är nu på väg till dessa Tschuders egentliga stamsäte, floden Ojaj. Till mina undersökningar derstädes åtgår ännu halfannan månad. Om deras resultat skall jag framdeles meddela upplysningar.⁶

Min längtan till hemlandet är stor, och jag tror nästan, att jag för denna gång måste lemna de twerska Karelarne obesökta. Efter ett eller par års vistelse i Finland och sedan jag hunnit ordna såväl mina ekonomiska angelägenheter som de samlingar, jag hittills gjort, är det min fasta föresatts, att fortsätta den finska språkforskningen från den punkt, der Castrén lemnade den⁷.

Schiefner, af hvilken jag till Scholtosero hade bref, skrifver, att Ahrens fortfarande har rabies emot mig och i den skrifvit en grandios artikel till Inland, som dock icke blifvit emottagen. — Ett förfärligt högmod måste sitta i den mannen, då han så eftertryckligt vill hämnas mitt lilla angrepp emot honom. Imellertid ju mer jag studerat språkvetenskapen, desto mer har jag funnit, hvilket eländigt sammelsurium A. s estn. grammatik är⁸. — Att andra kommit till samma resultat, synes deraf, att Wiedemann skall i petersburgska Akademien's handlingar snart offentliggöra en vidlyftig kritik af A. s nämnda arbete⁹. — Dock nog!

Helsing till alla vänner och bekanta från Eder

vän och tjenare

Aug. Ahlqvist.

7.

Vosnessenje, Süväri väljavoolum

Aänisjärvest, ^{29. Juulil}
10. augustil 1855.

Kõrgesti austatud Sõber!

Olles sunnitud sellel kohal peatuma mõned päevad, et oma reisivarustuses ette võtta mõningaid kõige hädavajalikumaid parandusi, võin lõpuks kuulata oma südametunnistuse häält ja mõne reaga tervitada oma sõpra Emajõe kaldal.

Pärast seda, kui ma maikuu alguses sõitsin ära Peterburist ning Schlüsselburi ja Uus-Laadoga kaudu jõudsin Lodeinoje Pole linna, rändasin läbi lõunapoolsete Vene karjalaste ala ja saabusin varsti pärast seda Petroskoisse. Minu kavatsus oli viibida pikemat aega selles linnas, peamiselt¹ selleks, et viimistleda oma *Votica*t, kuid ka selleks, et praktiliselt hankida teadmisi niihästi vene keele kui ka vene suhete kohta üldse. Minu enam kui kuupikkuse viibimisega selles linnas saavutati kõik need eesmärgid täielikult. Ja vene suhetest² sain sealse kubeneri, riiginõunik Muravjovi käitumise kaudu küllalt eelmaiku. Et selle kubermangu suuremas osas edasi pääseda, peab kasutama nn. elanikkonna küüti³, ja selle tarvitamiseks peab taas olema autoriteetidelt eri-

line luba. Niisugust on vaja ainult nõuda, sest seda lubatakse iga ühele, isegi isikutele ilma maagilise tšinita. Niisuguseks ei saanud siiski minu saatus, kui ma oma passiga ja krahv Armfelti⁴ soovitusel varustatult ilmusin nimetatud härra juurde, ja selle asemel, et välja anda käsk minule lubada mainitud liiki hobuste tarvitamiseks, võttis ta mult ära krahv Armfelti soovitusel ja tahtis viimaselt järele kuulata, kas ma olen tõesti see isik, kelleks ma esinesin. Seni kuni oodati vastust krahv A-lt, kellele ka mina ise teatasin olukorrast, kubises minu ümber iga päev Muravjovi spioone, ja oli ilmne, et liialdatud ettevaatlikkusest või õigemini rumalusest ta pidas mind inglise-prantsuse saadetud isikuks, sellest hoolimata, et ma pidasin iga päev suhet linna kõrgema ametnikuga, kaasmaalasega. Lõpuks otsustas krahv A. vastus asja minu kasuks ja mul on nüüd õigus kasutada elanikkonna küüti.

Petroskoist läksin lõuna poole ja sattusin Äänisjärve läänekaldal põhja-tšuudide⁵ esimesele rühmale. Siin, Šoutjärve kirikukülas (vepsa keeli: S c h o l t - d j ä r w, analoogia järgi soome keeles: S o u t o - j ä r w i), viibisin umbes kuu aega ja olen nüüd teel nende vepslaste pärisasukohta, Ojati jõe. Minu sealseteks uurimisteks kulub veel poolteist kuud. Nende tulemustest avaldan tulevikus andmeid.⁶

Minu kodumaagatsus on suur ja ma usun peaaegu, et ma pean seekord jätma tveri karjalased külastamata. Pärast ühe- või paariaastast viibimist Soomes ning kui ma olen suutnud korraldada niihästi oma majanduslikud asjad kui ka need kogud, mis ma seni olen kogunud, on mul kindel nõu jätkata soome keele uurimist sellelt punktilt, kus Castrén lahkus temast.⁷

Schiefner, kellelt ma sain kirja Šoutjärvele, kirjutab, et Ahrensil on ikka veel maruviha minu vastu ja sellisena on ta kirjutanud suurepärase artikli Inlandile, mida siiski ei võetud vastu. — Õudne uhkus peab olema selles mehes, et ta nõnda tarmukalt tahab kätte tasuda minu väikest kallaletungi temale. Kuid mida enam ma olen uurinud keeleteadust, seda enam olen leidnud, missugune vilets sigri-migri on A-i eesti grammatika.⁸ — Et teised on tulnud samale tulemusele, nähtub sellest, et Wiedemann tahab Peterburi Akadeemia toimetistes varsti avaldada laiaulatusliku arvustuse A-i mainitud töö⁹ kohta. — Kuid küllalt!

Tervist kõigile sõpradele ja tuttavatele Teie
sõbralt ja teenrilt
Aug. Ahlqvist.

¹ Sõna «hufvudsakligast» eest on kustutatud «dels för».

² Sõna «af» eest on kustutatud sõna «om».

³ Обывательская подвода ehk обывательские лошади — elanikkonna küüdi kohta kehtis seadus, et neid võisid kõigepealt kasutada sõjaväeüksused niihästi sõja kui ka rahu ajal iga sugusteks küütideks. Võimaluse korral võisid seda liiklemisvahendit kasutada ka eraisikud.

⁴ Krahv Alexander Armfelt (1794—1876) sai Helsingi ülikooli kantsleriks 1855. aastal. — Tsaariaegsed tšinovnikud on muudelgi juhtudel olnud

umbusklikud läänemere keelte uurijate suhtes. Et mainitud riiginõunik Muravjov ei usaldanud Ahlqvisti, seletub ühtlasi sõja ajal tekkinud spionaazi kartusega.

⁵ A. J. Sjögreni järgi nimetati möödunud sajandi esimesel poolel ja keskpäiku vadjalasi lõuna-tšuudideks ja vepsulasi põhja-tšuudideks, sest vene naabrid nimetavad mõlemat rahvast чудь. Ekslikult arvati vadja ja vepsa keelt eriti lähedasteks sugulaskeelteks.

⁶ Vepsa matkalt põlyneb Ahlqvisti uurimus «Anteckningar i Nordtschudiskan» (Acta Societatis Scientiarum Fennicae VI, Helsingfors 1861). Matka enese kohta on üksikasjaliselt reisirakjelduses «Muistelmia matkoilta Wenäjällä vuosina 1854—1859» (Helsinki 1859).

⁷ Matthias Alexander Castrén (1813—1852) on soome suurimaid teaduslikke reisijaid ning üks fennougristika loojaid. Tema reisidest on eriti tähtsamad pikemad, mis toimusid 1841—1844 ja 1845—1849. Kõige suuremad teened on Castrénil samojeedi keelte uurimisel. Peale samojeedi keelte on ta talletanud ohtrasti ainestikku lapi ja komi keelest ning mitmest türgi-tatari keelest. Oma varase surma tõttu ei suutnud ta ise kuigi palju oma kogutud materjalist trükki toimetada. Tema töid hakkas avaldama akadeemik F. A. Schiefner ja neid avaldatakse veel meie päevilgi.

⁸ Kõnes on E. Ahrensi grammatika teine trükk, mis ilmus 1855. aastal peal kirjaga «Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes» I—II. Ahlqvist suhtub käesolevas kirjas liiga taunivalt Ahrensi teosesse. Kuigi see grammatika jätab konstruktiooni poolest mõndagi soovida, pakub ta siiski õiget eestipärast ainestikku. Grammatika suur teene on selles, et ta kriitiseeris vanu ebaõigeid traditsioone ning asus mitmes suhtes uutele, õigetele teedele.

⁹ Ed. Ahrensi grammatika kohta avaldas F. J. Wiedemann õigegei põhjaliku arvustuse Vene Teaduste Akadeemia väljaandes «Bulletin de la Classe Historico-Philologique de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg» XIII (1856), veerud 33—99. F. J. Wiedemann on kirjutanud oma arvustusele õige huvitava eessõna: «Schon im Jahre 1843 erschien die neueste Grammatik der ehstnischen Sprache von dem Herrn Pastor Ahrens zu Kusal, und schon sind wiederum bald zwei Jahre verflossen (arvustus on päevatud: Reval im Juni 1855), seit er eine vielfach verbesserte und umgearbeitete zweite Auflage nebst der bei der ersten noch zurückbehaltenen Syntax herausgab, und dennoch ist dieses Werk über einen Gegenstand, der doch Viele interessirt, noch nirgends bei uns zum Gegenstande einer ausführlicheren und tiefer eingehenden Besprechung gemacht worden, obgleich es doch in dem viel fernerer St. Petersburg so viel Theilnahme und Würdigung erfahren hat, dass es im vorigen Jahre, sogar ohne zur Bewerbung um den Demidowschen Preis eingereicht zu sein, von dem Akademiker Staatsrath Sjögren der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu einem solchen empfohlen wurde, und diese Empfehlung dadurch für das Werk noch ehrenvoller erscheint, dass Herr Sjögren, wie er ausdrücklich bemerkt, den Verfasser noch gar nicht persönlich kannte und bisher in keinen anderen Beziehungen zu ihm gestanden hatte, als dass er manche von desselben «gelehrten Ansichten und Behauptungen öffentlich und wiederholentlich wie wohl vergeblich bekämpft hatte». — Arvestades E. Ahrensi riikakat ise loomu ütleb F. J. Wiedemann edasi õige diplomaatiliselt. «Für ein Werk, dessen Abfassung so unendlich viel Mühe gekostet, ... ist eine stillschweigende Aufnahme wohl die unangemessenste und dasjenige, was es am wenigsten verdient hat. Selbst der Tadel, wenn er nur kein leichtsinniger oder böswilliger ist, erscheint dagegen noch als eine Achtungsbezeugung und als eine solche wünsche ich, dass der geehrte Herr Verfasser, falls ihm von diesen Zeilen etwas zu Gesicht kommen sollte, das aufnehmen möchte, was in dem Nachstehenden etwa wie Tadel klingen sollte, denn jedenfalls sieht er daraus, dass ich sein Werk mit lebhaftem Interesse gelesen habe. Ueberdies verliert zum Theil der Tadel seine Spitze dadurch, dass er sich nur auf den formellen, nicht auf den materiellen Theil der Grammatik beziehen kann.» — F. J. Wiedemanni sõnavõttud on üldiselt asjalikud ning kirjutatud tagasihoidlikus toonis. Ahrensit kriti-

seeritakse liigse soome keele grammatikast sõltumise pärast, millest Ahrensil ei olevat aga õiget ülevaadet. Oma arvustusest teeb F. J. Wiedemann järgmise kokkuvõtte: «Als Resultat von allem über die neueste Behandlung der estnischen Grammatik hier gesagten ergibt sich, dass auf diesem Felde gerade in der neuesten Zeit Vieles und Dankenswerthes gethan ist, aber allerdings noch viel zu thun übrig bleibt.»

8.

Helsingfors d. ¹⁰/₂₂ Okt. 1855.

Högtärade Vän!

Efter 16 månades ströfverier kring främmande land anlände jag ändteligen i medlet af September månad hem. Ni kan lätt föreställa Er min glädje att återse vänner och bekanta.

Denna glädje får jag dock ej njuta länge. Den bekanta frågan om Alexanderstipendiet, hvarom jag också lärer tillskrifvit Er, afgjordes slutligen sistlidne Onsdag till min fördel. Detta consistorii academici beslut behöver blott stadfästas af Universitetets kanceller Grefve Armfelt, och stipendiet är mitt. Min reseplan gäller de permska och wolgaska¹ folken, och dernäst Wogulerna. I de förras språk finnas väl redan åtskilliga förtjenstfulla arbeten, i synnerhet äro Wiedemann's grammatikor² att skatta högt. Men ämnet är i alla fall ännu icke uttömdt, och sålunda hoppas jag under denna min resa inhemta och samla åtskilligt nytt.

När jag kommer att anträda sjelfva resan, är ännu ovisst, ty jag har mycket arbete här, neml. licentiat-examen, docentur i de finska språken, m. m. Men sednast i Februari nästkommande år bör jag vara på väg. Min uppsats om estniska litteraturen skickade jag just i dag till tryckeriet³. Den⁴ wotiska grammatiken, hvarom jag förut tillskrifvit Er och som jag ämnade låta trycka i St. Petersburg, ville «patres» hafva tryckt i vår Vetenskaps-Societets akter, och den cirkulerar nu som bäst bland hist.-filol. sektionens medlemmar för att granskas⁵. Något annat litterärt nytt, som skulle intressera Er, kan jag ej berätta härifrån. Kriget absorberar och nedtrycker allt.

Jag skref Er till ifrån Wosnesenie i början af Augusti; detta bref har väl kommit fram? Haf den godheten att skrifva oss till och meddela oss, hvad j förehafven der i den goda staden Dorpat.

Jag bor i Tikkanens hus; deraf den omständigheten, att detta bref följer i hans⁶.

Tryckes det lärda Sällskapets Verhandlungen redan, och hvad kommer dit?

Till min stora fröjd hörde jag nyligen från Petersburg, att Wiedemann's artikel mot Ahrens snart kommer ut⁷. Den lärer göra slut på den ahrenska diktaturen.

Helsa Schultz, Korol⁸, Ahlvik och andra vänner och bekanta derstädes från

Eder vän och tjenare
Aug. Ahlqvist.

Helsingi, $\frac{10.}{22.}$ okt. 1955.

Kõrgesti austatud Sõber!

Pärast 16 kuud kestnud ümberhulkumisi mööda vööraid maid saabusin lõpuks septembrikuu keskel koju. Võite kergesti kujutleda minu rõõmu jälle näha sõpru ja tuttavaid.

Seda rõõmu ei saa ma siiski kaua kasutada. Tuntud küsimus Aleksandri-stipendiumist, millest ma olen vist kirjutanud Teilegi, otsustati lõpuks möödunud kolmapäeval minu kasuks. Seda akadeemilise nõukogu otsust peab vaid kinnitama ülikooli kantsler krahv Armfelt, ja stipendium on minu oma. Minu reisikava puutub permi ja volga¹ rahvaise, ja siis vogulitesse. Eelmiste keelest on küll juba olemas mitmesuguseid teenekaid töid, eriti kõrgelt hinnatavad on Wiedemanni grammatikad.² Kuid ainet ei ole igal juhul veel mitte ammendatud, ja nõnda siis ma loodan selle oma reisi ajal hankida ja koguda mitmesugust uut.

Millal ma asun reisile enesele, ei ole veel kindel, sest mul on siin palju tööd, nimelt litsentsiaadiksam, soome-ugri keelte dotsentuur jne. Kuid kõige hiljemini tuleva aasta veebruaris pean teel olema. Oma kirjutise eesti kirjanduse kohta saatsin just täna trükkotta.³ Vadja grammatika, millest ma olen Teile varemini kirjutanud ja mida ma kavatsesin trükkida lasta Peterburis, tahaksid «isad» trükkida meie Teadusteseltsi aktades, ja see käib parajasti kontrollimiseks⁵ ringi ajaloolis-filoloogilise sektsiooni liikmete käes. Muud kirjanduslikku uudist, mis huvitaks Teid, ei ole siitpoolt teatada. Sõda neelab ja surub maha kõik.

Kirjutasin Teile Vosnessenjest augusti alguses; see kiri on vist küll kätte jõudnud? Olge hea, kirjutage meile ja teatage meile, mis Teil on käsil seal heas Tartu linnas.

Ma asun Tikkaneni juures, sellest see asjaolu, et see kiri läheb tema omaga kaasa.⁶

Kas trükitakse Õpetatud Seltsi Toimetisi juba, ja mis sinna tuleb?

Oma suureks rõõmuks kuulsin äsja Peterburist, et Wiedemanni artikkel Ahrensi vastu ilmub pea.⁷ See teeb vist lõpu Ahrensi diktaatorile.

Tervitage Schultzi, Korolli⁸, Ahlviki ja muid sealseid sõpru ja tuttavaid.

Teie
sõbra ja teenri poolt
Aug. Ahlqvist.

¹ Sõna «wolgaska» eest on kustutatud sõna «Ural».

² Permi ja volga keelte kohta oli enne 1855. aastat F. J. Wiedemann avaldanud järgmised grammatikad: «Versuch einer Grammatik der Tschermissschen Sprache nach dem in der Evangeliumübersetzung von 1821 gebrauchten Dialekte» (Reval 1847), «Versuch einer Grammatik der syrjänischen Sprache nach dem in der Übersetzung des Evangeliums Matthäi gebrauchten Dialekte»

(Reval 1847); «Grammatik der wotjakischen Sprache nebst einem kleinen wotjakisch-deutschen und deutsch-wotjakischen Wörterbuche» (Reval 1851).

³ Vt. märkust nr. 1, 11.

⁴ Sõna «Den» eest on kustutatud sõna «En».

⁵ Ahlqvisti «Wotisk Grammatik jemte språkprof och ordförteckning» on parim teos vadja keele kohta 19. sajandist. Peale Kattila murdele rajatud grammatikaosa on eriti tähtsad keelenäidetena toodud 24 vadja rahvalaulu ja 3 muinasjuttu. Samas Vene Teaduste Akadeemia «Bulletin'is», kus on Ahrensi grammatika arvustus (vt. märkust 79 on F. J. Wiedemann kirjutanud pikema uurimuse Ahlqvisti vadja keele kohta oleva teose põhjal: «Ueber das Wotische in seiner Stellung zum Ehstnischen» (veerg 299 jj-d; 327 jj-d; 337 jj-d). F. J. Wiedemann peab vadja keelt eesti keele sõsarkeeleks. Ekslikult arvab ta, et vadja keel on lõuna-eesti murretele lähem kui põhja-eesti omadele (v. 299).

⁶ Vt. P. Tikkaneni kirja E. Sachssendahlile.

⁷ Vt. märkust nr. 7, 9.

⁸ Tartu ülikooli prosektori asetäitja J. Koroll astus Õpetatud Eesti Seltsi liikmeks 1854.

9.

Höglärde Herr Doktor.

Härhos får jag till Herr Doktorn, såsom Estniska lärda Sällskapets ordförande ¹ öfversända 36. sr. för 12 exx. «Kalevi-poeg», hvilka jag försålt. De återstående 13 exx. har jag till försäljning lemnat till härvarande Frenckellska Bokhandeln, såsom medföljande qvitto utvisar. Sällskapet kan framdeles af denna bokhandel få liqid.

Jag anhåller att så snart 5te häftet utkommer, det måtte under min adress hitsändas. Bäst torde vara att äfven deraf skickas 25 exx.

Jag skulle hafva kunnat afsätta kanske flera exemplar af detta arbete, om här ej vore så stor pennings-brist som den för närvarande är. Dessutom är priset för Kalevi-poig orimligt högt, i synnerhet i förhållande till våra bokpriser.

Mina utgifter för Kalevi-poeg hafva varit omkring 1 rub. 50 kop. sr, nemligen: 60 kop. för frakt, enligt hvad medföljande qvitto af Hr J. Harif utvisar, 50 kop. för detta bref och 50 kop. åt den vaktmästare, som kringburit exemplaren och samlat penningarna.

Jag gör ej anspråk på det ena exemplar af Kalevi-poig, som Herr Doktorn godhetsfullt behagade utlöfva åt mig, emedan jag redan förut fått alla 4 häften. Men i dess ställe och såsom ersättning för mina ofvannämnda utgifter anhåller jag ödmjukast, att Estniska Sällskapet skulle vid nästa sändning låta mig få af dess «Verhandlingar»: 3dje Bandets 3dje och 4dje Häften, hvilka jag saknar.

Genom Herr Statsrådet Schiefner fick jag för någon tid sedan mig tillsändt 10 exx. af Reinovadder Rebbane ². Då jag ej känner priset och icke vet, till hvem det skall skickas, kan jag nu ej medskicka penningar. Jag anhåller om underrättelse i dessa omständigheter.

«Das Inland» ³ har börjat komma ojemnt till mig.

Slutligen anhåller jag ödmjukast, att Herr Doktern ville godhetsfullt låta mig i Inland (eller medelst bref) få notis om att penningarna kommit Sällskapet tillhanda.

Förblir med största högaktning
Herr Dokterns
ödm. tjenare
Aug. Ahlqvist⁴.

Hfors d. 29. Mars 1860.

Järgneb saksakeelne resümee.

Kõrgesti õpetatud Härra Doktor.

Käesolevaga tohin Härra Doktorile kui Eesti Õpetatud Seltsi esimehele¹ saata 36 rubl. hõbedas 12 «Kalevipoja» eksemplari eest, mis ma olen müünud. Ülejäänud 13 eks. olen müügiks andnud siinsele Frenckelli raamatukauplusele, nagu osutab kaasasolev kviitung. Selts võib tulevikus sellelt raamatukaupluselt lõppmaksu saada.

Ma palun, et niipea, kui 5. vihk ilmub, see saadetak minuaadressil siia. Oleks kõige parem, et sellestki saadetak 25 eks.

Ma oleksin võinud müüa vahest enam eksemplare sellest tööst, kui siin ei oleks nõnda suur rahapuudus nagu praegu on. Peale selle on «Kalevipoja» hind mõttetult kõrge, eriti meie raamatuhindade suhtes.

Minu kulud Kalevipojale on olnud umbes 1 rub. 50 kop. hõbedas, nimelt: 60 kop. veomaksu, nagu osutab kaasasolev hr. J. Harffi kviitung, 50 kop. selle kirja eest ja 50 kop. teenijale, kes kandis eksemplare laiali ja kogus raha.

Mul ei ole pretensioone ühele Kalevipoja eksemplarile, mida Teie, Härra Doktor, lahkelt suvatsesite mulle lubada, sest olen saanud juba ette kõik neli vihu. Kuid selle asemele ning oma ülalmainitud kulude korvuseks palun kõige alandlikumalt, et Eesti Selts järgmise saadetisega laseks saada oma «Toimetistest»: 3. köite 3. ja 4. vihu, mis mul puuduvad.

Riiginõunik Schiefneri kaudu saadeti mulle mõne aja eest 10 eks. Reinovader Rebast². Et ma ei tea hinda ega tea, kellele peab see saadetama, ei saa ma nüüd raha ühes ära saata. Palun teatada neist asjadest.

«Das Inland»³ on hakanud mulle tulema ebakorrapäraselt.

Lõpuks palun kõige alandlikumalt, et Härra Doktor tahaks mulle lahkesti Inlandis (või kirjaga) teatada, et raha on Seltsile kätte jõudnud.

Jään kõige suurema austusega

Härra Doktori
alandlikuks teenriks
Aug. Ahlqvist⁴.

Helsingis 29. märtsil 1860.

¹ 1860. aastal oli Opetatud Eesti Seltsi esimeheks dr. T. Beise.

² F. R. Kreutzwaldi «Reinowadder Rebbane» ilmus eri raamatuna 1860.

³ «Das Inland» ilmus 1836. aastast 1863. aastani. Oma aja kohta oli see tähtis kultuuriajakiri, kus sageli võeti kõne alla ka eesti etnograafia, rahvaluule, kirjanduse ja ajaloo ning rahvuslikkegi küsimusi. Nagu nähtub Ahlqvisti kirjadest, oli ta tollal «Inlandi» tellija või saaja.

⁴ On ilmne vahe selles, kuidas Ahlqvist on suhtunud Opetatud Eesti Seltsi siisi, kui seal oli kirjatoimetajaks E. Sachssendahl, ja nüüd, kus too oli surnud. Kuigi Selts näikse olevat saanud oma toimetisi ja muudki Eestis ilmunud kirjandust, esitab Ahlqvist siiski arve isegi oma kirja kulude katteks. Osalt on suhete jahenemises süüdi asjaolu, et Opetatud Eesti Seltsis ei olnud enam nõnda innukaid aktiivseid Soome sõpru, nagu neid oli varemini. Osalt võib jahenemises süüdi olla ka Ahlqvisti raske iseloom. Ahlqvist võis kergesti sattuda halba või ebasõbralikku vahekorda oma endiste sõpradega (I. Kohtamäki, Ankara puutarhuri, lk. 24 jj-d).

1.

Helsingfors den 29 Junii 1855.

Högaktade och Högfvördade Herr Doktor!

Återkommen från en längre resa, finner jag mig till mötes Herr Doktors vördade och för mig smickrande skrifvelse af den 25/9 Mai, till hvars besvarande jag nu skyndar, fastän på Svenska språket, emedan jag ej förmår att fullt ledigt uttrycka mig på det Tyska.

Att Magr Ahlqvist i sin skildring om min personlighet låtit vänskapens röst alltför mycket tala, finner jag af HHerr Doctors vördade skrifvelse. Utgången från en fattig bondekoja i Savolaks' ödemarker har jag, jemte sträfvande för egen bildning, efter mina svaga krafter försökt arbeta för mitt lands och mitt folks, Finlands och det Finska folkets förkofran. Men vi Finnar äro ett fattigt folk och derföre är vår förmåga äfven alltför liten, för att det skulle förtjena att tala om våra sträfvanden, som naturligtvis ej kunna vara stora. Så är förhållandet såväl med hela landets som med hvarje enskilds sträfvanden. Hvar och en offerar sin ringa skärf af arbete och medel på det älskade fosterlandets altare, i den säkra förhoppning att äfven det ringaste skall bära sin frukt, och gagna den gemensamma saken. Jag har för min del också ej förmått göra mera än hvad mina svaga krafter och ringa medel tillåtit, och kan jag derföre icke tillräkna mig alla de vackra vitsord, hvarmed Ahlqvist förskönat min personlighet. Endast i så fall vill jag kännas vid dem, om poetens följande ord få gälla om mig.

«Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas».

Wi Finnar hafva lärt oss att betrakta Esterna icke såsom ett skildt folk, utan såsom våra bröder, hvilkas lidanden, framgång och fröjder äro våra egna. Ett haf skiljer oss visserligen från hvarandra, så att vi ej få vara ens i så nära beröring med hvarandra, som våra närvarande politiska förhållanden kunde tillåta; men det kan dock icke förhindra oss, att med varmt deltagande följa det Estniska brödras folkets öden. Under sista Universitets-året gaf till

exempel Professor Lönnrot privata collegier i Estniska språket, och han hade minst 10 Collegianter: och skulle hafva haft ännu flere, om det skulle finnas ett bättre Lexicon än Hupels redan anti-quierade. Jag ensam har försålt mera än 20 exemplar af Ahrens' Estn. Grammatik samt en stor mängd af Estniska folkskrifter. Detta bevisar ej mycket, och ej värdt att tala om i annat hän-seende än att ådagalägga, det vi ej äro alldeles likgiltiga för Estnisk litteratur.

Det var och detta deltagande, som uppmanade mig att genom Ahlqvist erbjuda mig att förlägga och åtminstone trycka det så skamlöst och barbariskt behandlade *Kalewi Poeg*, säker om att Censuren här ännu icke hunnit blifva så galen som den tyckes herrska i Östersjöprovinserna.

Att blifva förläggare för ett verk, som måste beräkna sina mesta köpare i ett annat land, nemligen i Östersjöprovinserna och Tyskland, skulle för en Finne vara högst svårt, det inser jag nog. Ty jag känner ej Bokhandlerene der, icke heller vet jag, huru böcker pläga försäljas der, och så vidare. Men hellre underkastar jag mig dessa svårigheter och förlägger boken, i händelse die gelehrte Estnische Gesellschaft ej anser sig på egen bekostnad kunna låta trycka den här. Det kan jag emmellertid försäkra att jag ej vill beräkna mig någon egentlig vinst, i fall boken lemnas till tryckning hos mig.

Gerna skulle jag uppgifva, till hvad pris jag ville trycka arbetet; men det är mig omöjligt, då jag ej vet, i hvad format och med hvilka typer boken kommer att tryckas, emedan priset per Bogen i sättning och tryck beror deraf. Jag vågar därför ödmjukt anhålla, att HHerr Doctorn ville godhetsfullt angifva icke allenast bestämma bokens blifvande format utan ock sedan under-rätta mig, hvad Boktryckarene der vilja hafva för Satz und Druck per Bogen à 900 exemplar, så att jag kan se, huruvida vi här i Finn-land kunna trycka till samma pris. Hvad priset för Papier beträffar, beror det af kvalitén, och sänder jag därför prof af de vanligaste slags tryckpapper, som vi här begagna, med påtecknade priser per Ries à 500 Bogen¹.

Vår gemensamma vän, Magr Ahlqvist befinner sig uti Petro-savodsk, derifrån han alldeles nyligen skref till mig. Till under-stöd för sina resor och forskningar ansökte han det såkallade Alex-anders Resestipendium à 2000 Rubl. Sr. Men Ahlqvist har ej ännu vistats 2 år i Ryssland, som är första villkoret, hvarföre han ej torde få stipendiet, oackadt Philologico-historiska Faculteten gaf honom ett högst berömmande vittnesbörd öfver hans kunskaper och förmåga samt öfver hans reseplan.

Till gel. Estn. Gesellschafts Bibliothek har jag aflaggt ett antal Finska böcker såsom gåfva, men vet icke, på hvilka vägar jag får dem till Dorpat.

Jemte min innerligaste tacksägelse för det genom vännen Ahlqvist mig välvilligast tillsände l' exx. af «V.e.r.h.a.n.d.l.u.n.g.e.n der gel. Esthn. Gesellschaft zu Dorpat», har jag äran innesluta mig i HHerr Doctors fortfarande gunst och bevågenhet, tecknande

med vördsammaste Högaktning
ödmjukast
Paul Tikkanen.

1.

Helsingi, 29. juunil 1855.

Kõrgesti austatud ning kõrgesti lugupeetud Härra Doktor!

Tagasi tulnud pikemalt reisilt, leian enesel eest Kõrgesti austatud Härra Doktori lugupeetud ja mind meelitava kirjutise 25/9. maist, millele ma nüüd ruttan vastama, kuigi rootsi keeli, sest ma ei suuda täiesti vabalt saksa keeles väljenduda.

Et magister Ahlqvist on oma kirjelduses minu isiku kohta lasknud liiga palju kõnelda sõpruse häälel, seda leian Kõrgesti austatud Härra Doktori kirjast. Lähtunud vaesest Savo kõnnumaa talupojaonnist olen ma sellal, kui taotlesin enese haridust, oma nõrka jõudu mööda katsunud töötada oma maa ja oma rahva, Soome ja soome rahva edendamiseks. Kuid meie soomlased oleme vaene rahvas ja sellepärast on meie jõudki liiga väike selleks, et maksaks kõnelda meie püüdlustest, mis muidugi ei või olla suured. Nii on olukord niihästi kogu maaga kui ka iga üksiku isiku üritustega. Igaüks ohverdab oma väikese töö- ja varandusveeringu armastatud isamaa altarile kindlas lootuses, et isegi kõige väiksem kannab oma vilja ja toob kasu ühisele asjale. Ma ei ole omalt poolt võinud ka teha enam kui minu nõrk jõud ja mu vähene varandus on lubanud, ja ma ei või sellepärast enese arvele panna kõiki neid ilusaid tunnustusi, millega Ahlqvist on kaunistanud minu isikut. Ainult sel juhul tahan neid tunnustada, kui luuletaja järgmised sõnad võivad kehtida minu kohta.

«Kuigi puudub jõud, siiski tahe on kiiduväärt».

Meie soomlased oleme õppinud vaatama eestlastele kui mitte erinevale rahvale, vaid nagu oma vendadele, kelle kannatused, edu ja rõõmud on ka meie omad. Meri lahutab meid küll teineteisest, nõnda et meie ei saa olla isegi nii lähedastes kokkupuudetes teineteisega, nagu meie nüüdsed poliitilised olukorrad võiksid lubada, kuid see ei või meid siiski keelata sooja osavõtuga järgimast eesti vennasrahva saatust. Viimasel ülikooliaastal pidas näiteks professor Lönnrot eraloenguid eesti keele kohta, ja tal oli vähemalt 10 kuulajat; ja oleks olnud veelgi enam, kui oleks olemas parem sõnaraamat kui Hupeli juba vananenud. Ma üksi olen müünud enam kui 20 eksemplari Ahrensi Estn. Grammatik'at ning suure hulga eesti rahvaraamatuid. See ei tõenda palju ega ole väärt mainimiseks

muus suhtes, kui et osutada seda, et meie ei ole täiesti ükskõiksed eesti kirjanduse suhtes.

See oligi see osavõtt, mis kehtus mind Ahlqvisti kaudu pakuma end kirjastama ning vähemalt trükkima nõnda häbematu ning barbaarselt koheldud K a l e v i p o e g a, olles kindel, et tseensuur ei ole siin veel suutnud minna nõnda hulluks, millisena ta näib valitsevat Läänemeremaal.

Hakata mõne teose kirjastajaks, mille puhul peab arvestama, et enamik ostjaid on teisel maal, nimelt Läänemeremaal ja Saksa maal, oleks soomlasel äärmiselt raske, seda ma näen küll ära. Sest et ma ei tunne sealseid raamatukaupmehi ega tea ka, kuidas seal on kombeks raamatuid müüa, ja nõnda edasi. Kuid pigemini alistun neile raskustele ja kirjastan raamatu, sel juhul kui Opetatud Eesti Selts ei leia enesel võimaliku olevat omaenese kulul seda siin trükkida lasta. Seda võin aga kinnitada, et ma ei taha arvestada mingisugust otsest kasu sel juhul, kui raamat jäetakse minu trükkida.

Meelsasti teataksin, mis hinnaga trükiksin töö, kuid see on võimatu, sest ma ei tea, mis kaustas ja missuguste tüüpidega tuleb raamatut trükkida, sest poognahind laos ja trükis oleneb sellest. Ma julgen sellepärast kõige alandlikumalt paluda, et Kõrgesti austatud Härra Doktor lahkesti teataks mitte ainult, kuidas määrata raamatu tulevane kaust, vaid siis teataks mulle ka, mida trükkalid seal tahavad saada poogna lao ja trüki eest à 900 eksemplari, nõnda et ma saan näha, kas meie siin Soomes võime trükkida sama hinnaga. Mis puutub paberi hinda, siis oleneb see kvaliteedist, ja ma saadan sellepärast proove kõige harilikumat liiki pabereist, mida meie siin tarvitame, pealemärgitud hindadega riisi kohta à 500 poognat¹.

Meie ühine sõber mag. Ahlqvist on Petroskois, sealt ta igatahes äsja kirjutas mulle. Oma reise ja uurimiste toetuseks taotles ta nõndanimetatud Aleksandri reisistipendiumi à 2000 hõberubla. Ent Ahlqvist ei ole veel olnud 2 aastat Venemaal, mis on esimene tingimus, mispärast ta vist ei saa stipendiumi, sellest hoolimata et Filoologia-Ajaloo teaduskond andis talle eriti kiitva tunnistuse tema teadmiste ja võimete ning tema reisikava kohta.

Opetatud Eesti Seltsi raamatukogule olen kingiks kõrvale pannud rea soome raamatuid, kuid ma ei tea, missugusel teel saan need Tartu toimetada.

Kõige hardama tänuga sõber Ahlqvisti kaudu mulle lahkesti saadetud Tartu Opetatud Eesti Seltsi Toimetiste 1 eksemplari eest, on mul au arvata ennast Kõrgesti austatud Härra Doktori jätkuva soosingu ja heatahtlikkuse osaliseks, alla kirjutades

kõige aupaklikuma Austusega
alandlikult

Paul Tikkanen.

¹ Saadetud paberiproove pole kirja juures.

Nagu nähtub järgmisest kirjast, on Tikkanenile saadetud nõutavad and-

med. Kuidas Fr. R. Kreutzwald oli huvitatud Tikkaneni ettepanekust, sellest võib lugeda tema kirjavahetusest E. Sachssendahliga (Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahe- tus II, lk. 377 jj-d).

2.

Herr Dr Med. E. Sachssendahl

i Dorpat

Helsingfors d. 22 October 1855.

Herr Doctorns vördade skrifvelse af d. 23 Julii sistl. hade jag visserligen nöjet att i sinom tid bekomma, men har ej härförinnan kunnat besvara densamma, dels emedan jag varit bortrest under sommaren dels ock emedan jag ej kunnat härförinnan anskaffa prof på stilar, då tryckeriets äldre förråder på stilar voro så utslitna att jag ej täcktes sända proftryck på dem dessmindre skulle jag kunnat trycka någon bok med dem. Nu är oss möjlighet att, sedan höststormarne undanjagat de Allierades flottor¹, som spär- rat våra kuster och hindrat alla communicationer och dem vi ej varit mäktiga att förjaga, få nya stilar hvilka sistlende vår från Tyskland ankommit till Stockholm och der väntat på lägenhet hit.

Här hosgår nu prof på tvenne olika sorter Corpus-fraktur-stilar, nemligen Nris 37 och 49, hvilka hvardera kunde komma ifråga vid tryckning af Kalewi-Poeg, om dertill skall användas samma format som Kalevala, översetzt af Vännen Schiefner². Hvilkendera stilsorten än må väljas, så bör den önskade Nron angifvas äfvensom huruvida boken skall tryckas mellanslagen eller icke (Mellanslagen lär på Tyska betyda «durchschossen» i boktryckeri-stilen).

Efter nogaste och samvetesgrannaste beräkning har jag fått tryckning och sättning att kosta per 500 exx. 10 Rbl. Sr för Bogen samt för öfvertryck 30 kopek Sr för hvart 100 exx., eller så att pr 900 exx. skulle arket kosta 11 Rb. 20 kpk. Sr, då bokens format skulle vara samma som Schiefnerska Kalevala med dubbla spal- ter. — Pappret af samma qualité som sednast ditsände profvet Nro 3, skulle till det så ovanligt stora formatet kosta pr Ries 4 Rbl sr hvarigenom «Druck, Satz & Papier» skulle kosta pro Bogen 14 Rb. vid 500 exx. samt 18 Rb. 40 kpk. vid 900 exxs upp- laga.

Vännen Ahlqvist, som bor hos mig, torde väl sjelf meddela den för honom glada underrättelsen att Finska Universitetet anslagit åt honom till resor och forskningar bland de Finska stam- marne i Ryssland det så kallade Alexanders Resestipendium af närmare 2000 Rbl. Sr att användas under 2ne år. — Finska Weten- skaps Societeten har förbehållit sig att få i sina «Acta Societa- tis Scientiarum fenn.» trycka alla Ahlqvist philologiska arbeten, och kommer nu början att göras med hans W o t i s k a G r a m - m a t i k, som redan är färdig. — En artikel om Ehstniska litera-

turens närvarande ståndpunkt (Wirolaisten nykyinen kirjallisuus) börjas i morgon att tryckas i tidskriften Suomi för 1855³.

För öfrigt är här för närvarande ganska lugnt utom att priser på allting hafva enormt stigit. Fienden har gjort oss mycket ondt, men det är med afsikt utspridda falska rykten att de allierade tändt eld på våra städer o.s.v. Tvertom skola Engelsmännen t.ex. erbjuda sig att hjälpa vid släckningen då Lovisa stad brann, då Ryska soldater berättas hafva nekat att hjälpa utan tvertom plundrat⁴.

Wärre torde det blifva nästa sommar, då härvarande Militär befarar att Sverige skall hit öfver med 48 tusen man och 550 kanonbåtar (af hvilka 160 med propeller) för att iförening med en lika stor styrka Fransmän försöka tillegna sig Finland. — Mätte det blifva fred, så att vi slippa att se krigets hotande åskor fara öfver och förbränna våra hyddor! — Men ju längre det blifver, desto öfvermodigare blifva de Allierade, då dem går allting väl om händer der i södern (Sevastopol, Kinburn, Eupatoria — ja vid Kars!). Fast det är sannt att sjelfve Ryssland och Ryssarne lida mindre af kriget, utan det är lydländerne och deras invånare (Östersjöprovinserne och Finland med sin sköna handel och sina vackra flottor) som få draga dagens börda. Dock, hvad tjenar det till att klaga, ty troligen har en Allvis Gud föresatt ett mål för detta krig och allt skall ändas till det bästa!

För att något orda om våra fredligt-nationela företag, får jag nämna att jag utgifvit tvenne Musikhäften af Finska Nationalmelodier (Walituuta Suomalaisia Kansanlauluja)⁵ och tänker till Julen få två (2) nya häften ut. — hafva ej Ehsterne sådana eller har man ej der tänkt på att få dem samlade och utgifna? — Dessutom tänker jag få till Julen ett Musikhäfte med äkta Finsk Dansmusik (Suomalaisia Polska)⁶. Jag hoppas att Elmgren⁷ åtager sig att öfversända det jag aflaggt till försändning åt Ehstniska Litteratur-Sällskapet i Dorpat. — Männe Suometar⁸ har kommit dit ordentligt? — Denna tidning nu med 4,135 exx.

Till Dr Schultz får jag bedja om en vänskapsfull helsning
samt tecknar med sann vördnad

tillgifnast
Paul Tikkanen⁹.

2.

Härra Dr. Med. E. Sachssendahl
Tartus

Helsingi, 29. oktoobril 1855.

Härra Doktor! lugupeetud kirja möödnud 23. juulist oli mul küll rõõm õigel ajal kätte saada, kuid ma ei ole võinud varemini sellele vastata, osalt sellepärast, et ma olin suvel ära reisinud, osalt ka sellepärast, et ma ei suutnud varemini sriiftiproove muretseda,

sest trükikoja šriftide vanemad tagavarad olid nõnda ära kulunud, et ma ei arvanud heaks nendest proovitrükke saata, seda vähem oleksin võinud nendega mõnda raamatut trükkida. Nüüd on meil võimalik, pärast seda kui sügistormid ajasid minema liitlaste laevastikud¹, kes sulgesid meie rannikud ja takistasid igasuguseid liiklusi ning keda meie ei suutnud ära ajada, saada uusi šrifte, mis möödunud kevadel Saksamaalt jõudsid Stokholmi ja seal ootasid siiapääsu võimalust.

Käesolevaga läheb kaasa kaks eri liiki korpus-fraktuuršrifti, nimelt nr. 37 ja 49, mis mõlemad võivad tulla küsimusse Kalevipoja trükkimisel, kui selleks kasutatakse sama kausta nagu *K a l e w a l a s*, mille on tõlkinud sõber Schiefner.² Kumba šrifti liiki ka valitaks, peab teatama soovitud number ning ka seda, kas raamat trükitakse *m e l l a n s l a g e n* või mitte [*M e l l a n s l a g e n* on vist saksa keeli «*d u r c h s c h o s s e n*» (= harvendatud) trükikoja stiilis].

Pärast täpset ja hoolikat arvestust olen saanud trükkimise ja ladumise hinnaks 500 eks. puhul 10 hõberubla poogna kohta ning lisapooignate eest 30 hõbekopikat iga 100 eks. kohta ehk nõnda, et 900 eks. puhul maksaks poogen 11 rubl. 20 kopikat hõbedat, kui raamatu kaust oleks sama kui Schiefneri Kalevalal kaksisveergudega. — Sama kvaliteeti paber, nagu viimati sinna saadetud proov nr. 3, maksaks selle ebatavaliselt suure formaadi kohta 4 hõberubla riis, millega «trükk, ladu ja paber» maksaks poogna kohta 14 rubl. 500 eks. ning 18 rubl. 40 kop. 900-eksemplarise trüki puhul.

Sõber Ahlqvist, kes asub minu juures, peaks vist ise teatama teda rõõmustavast sõnumist, et Soome ülikool on talle määranud reisideks ja uuringuteks soome suguharude juures Venemaal nõndanimetatud Aleksandri stipendiumi peaaegu 2000 hõberubla suuruses, et seda kasutada kahe aasta jooksul. — Soome Teadusteselts on varunud enesele õiguse trükkida oma väljaandes «*Acta Societatis Scientiarum fenn.*» kõik Ahlqvisti keeleteaduslikud tööd ja hakkab nüüd algust tegema tema teosega «*Wotisk Grammatik*», mis on juba valmis. — Kirjutist eesti kirjanduse praegusest seisundist (*Wiro-laisten nykyinen kirjallisuus*) hakatakse homme trükkima ajakirjas *Suomi* 1855. a.³

Muide on siin praegu üsna vaikne, välja arvatud see, et iga asja hind on erakordselt tõusnud. Vaenlane on teinud meile palju paha, kuid sihilikult on levitatud vale kuuldusi, et liitlased on pannud põlema meie linnad jne. Vastupidi olevat inglased näiteks pakkunud end kustutamise juures appi, kui Loviisa linn põles, kuna vene soldatitest kõneldakse, et nad keeldunud aitamast ning, just vastupidi, rüüstanud.⁴

Pahemaks peaks minema tuleval suvel, sest sinne sõjavägi kardab, et Rootsi tuleb siia 48 tuhande mehega ja 500 suurtükipaadiga (millest 160 on propelleriga), et koos niisama suure Prantsuse sõja-

väega üritada Soome omandamist. — Tuleks rahu, et me pääsesime nägemast sõja ähvardavat kõue meist üle ajavat ning põletavat meie onne! — Kuid mida aeg edasi läheb, seda ülemeelsemaks muutuvad liitlased, sest nende käsi käib hästi seal lõunas (Sevastopol, Kinburn, Eupatoria — ja Karsi juures!). Kindlasti on tõsi, et Päriss-Venemaa ja venelased kannatavad sõjas vähem, aga need on võimalused maad ja nende elanikud (Läänemere-maad ja Soome oma ilusa kaubandusega ja oma kenade laevastikudega), kes peavad kandma praegust koormat. Siiski, milleks kaevata, sest usutavasti on Kõiketeadja Jumal asetanud eesmärgi sellele sõjale ja kõik lõpeb kõige paremini.

Et midagi rääkida meie rahulik-rahvuslikest ettevõtetest, tohin nimetada, et ma olen avaldanud kaks muusikavihku soome rahvaviisidega (Walituita Suomalaisia Kansanlauluja)⁵ ja mõtlen jõuluks saada välja kaks uut vihku. — Kas eestlastel pole niisuguseid või kas seal pole mõeldud neid koguda ja välja anda? Peale selle mõtlen jõuluks välja anda muusikavihu ehtsa soome tantsumuusikaga (Suomalaisia Polska).⁶ — Loodan, et Elmgren⁷ võtab enese peale saata seda, mis ma olen Tartu Eesti Kirjandusseltsile ärasaatmiseks kõrvale pannud. — Kas Suometa⁸ on tulnud sinna korrapäraselt? — See ajaleht ilmub nüüd 4135 eksemplaris.

Dr. Schultzile palun edasi anda sõprusliku tervituse ning kirjutat alla

tõsise lugupidamisega
ustavaimalt
Paul Tikkanen.⁹

¹ Inglismaa, Prantsusmaa ja Sardiinia laevastik. Soomes kardeti peamiselt Inglise laevastiku ilmumist.

² «Kalevala» saksakeelne tõlge on ilmunud pealkirjaga «Kalewala, das National-Epos der Finnen, nach der zweiten Ausgabe ins Deutsche übertragen von Anton Schiefner» Helsingfors 1852. Tõlke trükipinna suurus on 18 × 10 cm.

³ Vt. märkust Ahlqvist nr. 1, 11.

⁴ Tikkaneni andmed põhinevad kuulujuttudele.

⁵ «Valituita Suomalaisia Kansan-Lauluja». 1. Pianon muka-soinnolle sovittanut K. Collan, Helsingissä 1854. — 2. Koornut Wilhelm Poppius. Pianon ... sovittanut K. Collan, Helsingissä 1855. — 3. vihk ilmus 1855 ja 4. vihk sine anno — Joh. Filip von Schantz. Pianon ... sovittanut Rudolf Lagi, Helsingissä (V. Vasenius, Suomalainen kirjallisuus 1544—1877, Helsinki 1878, lk. 211).

⁶ Sellenimelist teost ei leidu soome raamatute nimestikus, millest võib järeldada, et Tikkaneni kavatsus on jäänud teostamata.

⁷ Sven Gabriel Elmgren (Elmgrén) (1817—1897), kauaaegne ametnik Helsingi ülikooli raamatukogus ning kirjandusloolane, oli tollal Soome Kirjanduse Seltsis sekretär. 1859. aastal pidas ta Helsingis ühel kirjanduslikul suureel kõne «Kalevipojast», mida refereeris «Inland» (1859, nr. 17, veerud 333—339). «Kalevipoega» on võrreldud Kullervoga ja teiste soome rahvaluule kangelastega.

⁸ «Suometar» ilmus aastast 1847 aastani 1866. Peale P. Tikkaneni olid asutajateks A. Ahlqvist, D. E. Europaeus, A. Warelus. Lehe üheks ülesandeks oli võitlus soome keele õiguste eest.

⁹ Kirja lõpus on praegugi alles kaasalisatud trükiproovid.

ОБ ОДНОЙ ПЕРЕПИСКЕ ПО ПОВОДУ ИЗДАНИЯ ЭПОСА «КАЛЕВИПОЭГ»

П. Аристэ

Резюме

В Литературном музее им. Фр. Р. Крейцвальда (Тарту) в фондах бывшего Эстонского научного общества имеются письма двух финских общественных деятелей XIX в. — А. Э. Альквиста (1826—1889) и П. Тикканена (1823—1873). Они относятся, главным образом к 1854—1855 годам и написаны на шведском языке. Письма адресованы секретарю вышеупомянутого общества Х. Э. Саксендалю (1814—1856). В статье они приводятся в оригинале, снабженном эстонским переводом и комментариями.

В письмах, в первую очередь, излагаются проблемы, касающиеся опубликования в Финляндии эстонского эпоса «Калевипоэг». Так как автор эпоса Фр. Р. Крейцвальд, а также издатель — Эстонское научное общество — не были уверены в том, разрешит ли царская цензура издать это произведение в Прибалтике, то делались попытки опубликовать его в Финляндии, где после смерти Николая I были более или менее благоприятные обстоятельства. Финский лингвист Альквист в качестве издателя рекомендовал публициста П. Тикканена, который был согласен печатать эпос в своей типографии.

Со смертью Саксендаля эта переписка прекратилась. А «Калевипоэг» позднее все же был издан в Тарту. В Финляндии же вышло его второе, народное, издание.

В опубликованных письмах, кроме вопросов издания «Калевипоэга», также много данных о культурной жизни и политических событиях в Финляндии во время Крымской войны.

EIN BRIEFWECHSEL ÜBER DAS ESTNISCH EPOS «KALEVIPOEG».

P. Ariste

Zusammenfassung

Der Verfasser des estnischen Epos «Kalevipoeg» Friedrich Reinhold Kreutzwald hatte keine Aussichten, sein Werk in der Heimat in jener Bearbeitung herauszugeben, in welcher es niedergeschrieben war. Es war überhaupt fraglich, ob die äußerst reaktionäre baltisch-deutsche Zensur ein solches Werk für das unterdrückte

estnische Volk drucken läßt, wo die feudalen Verhältnisse kritisiert und die Vergangenheit der Esten poetisch dargestellt wird. Deshalb versuchte die Gelehrte Estnische Gesellschaft, der Herausgeber des Epos, das Werk in Finnland drucken zu lassen, wo die Zensur etwas milder war. Der Sekretär der Gesellschaft Chr. E. Sachssendahl stand deshalb im Briefwechsel mit dem finnischen Philologen A. E. Ahlqvist und dem Verleger P. Tikkanen, die großes Interesse für die estnische Kultur und Literatur hatten. Im Archiv der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, das sich jetzt im Kreuzwaldmuseum für Literatur in Tartu befindet, gibt es 8 Briefe von A. Ahlqvist und 2 Briefe von P. Tikkanen aus den Jahren 1854—1855 und einen Brief von A. Ahlqvist aus dem Jahre 1860, welche die Frühgeschichte der Veröffentlichung von «Kalevipoeg» beleuchten. Die Briefe enthalten überhaupt wichtige Angaben über die politischen und kulturgeschichtlichen Verhältnisse in Finnland und Estland in den erwähnten Jahren. Die schwedisch geschriebenen Briefe werden in der Urschrift mit einer estnischen Übersetzung und mit verschiedenen sprachlichen, bibliographischen, biographischen und kulturgeschichtlichen Anmerkungen veröffentlicht.